

Kántor Lajos

A kapu

Ház, utca, város (ország)

– Ez itt Kolozsvár – mondta Bálint, még tavalyelőtt nyáron is, az ezüsthárs virágzásakor, amikor a Mikes Kelemen utca 15. számú ház kapujához értünk. Átvette tőle a megállapítást Bence, az öccse is, most pedig már a kishúguk, Bori szajkózza, amikor épp itt-hon (nálunk) vannak, akár tavasszal vagy télen, vakációban, óvodai elbocsátáson. A többéves kiigazítás Bálintnál kezd megfoganni, és iskoláskorba jutva alighanem Bence is felfogja már, hogy Kolozsvár a városhatártól nevezendő így – noha a tábla minden irányból csak „Cluj”-t, pontosabban „Cluj-Napocá”-t mutat. Ez utóbbi feldolgozását nem kezdtük el (vajon mi fel tudjuk-e dolgozni magunkban?), a vita tárgya unokáinkkal – akik Budapesten alakuló tudattal közelednek a nagyszülői házhoz, apjuk, no meg apai déd- és ükapjuk-anyjuk egykori lakhelyéhez –, egyszóval a tisztázandó a ház és a város azonosítása-megkülönböztetése. Van azért ebben valami szívmelegítő. Mármost a nem-sokára centenáriumához érkező családi ház és Kolozsvár akaratlan összemosisában. Ők ugyan nem tudják, hogy a Mikes Kelemen 15. alatti emeletes épületet Reményik Sándor apjának felügyelete alatt húzták fel (RS – „az építész fia”), és föltételezhetően még Mikes Kelemenről sem tanultak (a második vagy már az első elemi osztályban, a pestlőrinci általános iskolában), ám az, hogy a kapun belül Kolozsvár él, remélem, igaz és pontos kijelentés.

2002. október 31.

Halottak napján nem lesznek itt(hon) az unokák, hogy együtt mehessünk ki a Házsongárdba, a lutheránus temetői részbe, a fekete márványkövel megjelölt sírhoz, ahol leolvashatnák az apai-nagyapai ágon dédszüleik és az ükök (valamint a Hantos és Sólyom rokonok) nevét, megpróbálok hát most némi emlékeztetővel szolgálni – tulajdonképpen magamnak is. A lakás-, pince- és padlásrámolások alkalmával áldozatul esett régi iratok, levelezések sűrűjéből (pernyéjéből) szerencsére megmenekült egy és más, az anyai nagyanyám néhány pepita fedelű notesze, nagyapám (akit nem ismerhettem, mert mai életkoromnál fiatalabban, születésem előtt öt évvel, ebben a lakásban leszédült a székről, s elsőként költözött ki a Házsongárdba), szóval a számomra is ismeretlen nagyapa (ükapa) egy-két iskolai feljegyzése, innen indult és fiatalon magasra, Teleki Pál közvetlen közelébe jutott nagybátyám első hatalomváltás előtti Kolozsvár-leírása (tizenöt éves korából) a magyar gyártmányú, vászonpapír fedelű „Gyakorlatok” füzetében; és a már hozzám közelebbi időből apám – Bálint, Bence, Bori dédapja – kézzel írott, részletező, Désről Budapesten és Krasznójarszkon át Kolozsvárra vezető önéletrajza. Ez mind a Mikes Kelemen 15. alatti Kolozsvár kincse, nekem biztosan az, többünk még elmondható, tehát élő emlékei-

vel együtt – s azzal együtt, ami most nem fog bekerülni a négy nemzedéket (és remélem, mindennek ellenére, hogy az ötödiket is) közvetlenül érintő, érdeklő dokumentumok regényébe. (Csak a leltár, regényünk hiányainak tudatosítása legalább fejezetnyi helyet igényelne. Mert ha elkezdéném sorolni, hogy kikkel ültünk itt együtt, a csergékkel takart szakadozó bőrfotelekben, Nagy Albert ázott fehér kakasa alatt-előtt, reggelig nem érnék a végére. Aztán meg össze kellene békíteni Balogh Edgár meg Páskándi Géza, Czine Mihály és Szilágyi Domokos emlékét, néhai Kiss Ferit Bori Imrével, Nagy Lászlót, Kormost, Esterházy Pétert és az egyszer itt megszállt Petryt Csurkával...)

Mindent elönt a papír, a papírtenger (papírkán) – írta versbe a nekem valamikor írói, meg magyar–román barátságot jelentő, de már alighanem fizikai halála előtt az én emlékezetemből a nemlétebe távozott bukaresti román költő, Marin Sorescu. (Jóval azelőtti a vers, amelyet a *Korunk*ban is közöltünk, hogy szerzője, az 1990-es években, miniszterségig jutott volna.) Szóval a papír, amitől menekülnék, de mégsem. Tehát továbbra is papírra, vagyis könyvbe próbálom átmenteni azt, ami a „rendcsinálás” ellenére, a fél ház kiürítésekor megmenekült. A kincsek messzire vezetnek, a Mikes utcai ház megépülése előtti időbe is. Nem tudom, melyik régi kolozsvári utca melyik lakásából került át ide nagyanyám félvásonba kötött gyöngybetűinek több mint százéves gyűjteménye, ez a legnagyobb kincs, amely mióta megismertem, nem hagy nyugodni. Az építető házaspár 1893 szeptemberében tudtommal még nem ismerte egymást, amikor a későbbi Hantos Gyuláné, Krompecher Hermin tizennyolc éves evangélikus tanítónő elkezdte írni naplóját. „...azon korban [...], a melyet az írók szépnek neveznek, a melyben az ember a legboldogabb.”

Kolozsvárnak is boldog kora volt ez?

1893. szeptember 27.

/:B. Eötvös József:/

Ki életét magasabb célnak szenteli, ne várja, hogy önmaga fogja éldelni gyümölcsseit: sok idő kell, míg a mag, melyet az emberiség mezején elhinténk, gyümölcsöket hozhat.

/:B. Eötvös József:/

Sorsunk reményleni e földön s csalódní, és szenvedni, ha csalódtunk; ez végzete mindennek, mi e földön él.

/:Emil:/

Életed hosszú pályáján óvatosság legyen horgonyod, kalauzod a kötelesség. Hosszú a pálya, csalóka a hullám, messze a cél.

1893. szept. 27. é.

Rég elhatároztam, hogy naplót írok, de a körülmények nem engedték meg. Most azon korban vagyok, a melyet az írók szépnek neveznek, a melyben az ember a legboldogabb. Én is az – igazán az vagyok. Tanulmányaimat elvégeztem s megkaptam a tanítónői diplomát; – de még ennél is többet: alkalmazást nyertem az én szeretett Kolozsváromban. Régen ide vágyódtam, még mikor növendéke voltam a budai képezdének, de sohasem hittem volna, hogy vágyam valósággá lesz, reményeim teljesülnek.

És íme kérdezem, ne legyen hát boldog, ne adjak hálát a Mindenhatónak, a ki sorso-mat eddig oly kedvezően intézte? Óh, mily könnyű erre felelni! Nézzük csak, – hányan vannak, a kik jó sikerrel végzik tanulmányaikat, a kik szintén rá vannak utalva, hogy állást foglaljanak, de a szerencse nem kedvez nekik. Évek múlnak – s ezek alatt kárbavész

(ha csak részben is) az a képességük, a melyet komoly hivatásuk betöltésére szereztek. Néha maga a tanítónő hibái is hozzájárulnak ahhoz, – de bizony elég sajnós, van rá példa, hogy néha önhibáján kívül éri az a baj. Ilyenkor népoktatási szervezetünk hiányában, t.i. iskoláink kevés voltában lelhetjük az okot. No de én nem akarom, hogy naplóm gáncsolója legyen az államnak, hanem kifejezést találjanak benne érzelmeim, hiányában egy igazi őszinte barátnőnek. Kolozsváron ugyanis valódi barátnőt még nem találtam. Nem is a társadalmi élet vonz engemet ide, óh nem, ahhoz képest az itteni emberek nem elég őszinték, – csupán kedves rokonaim és a vidék szépsége az, a mi szeretetem tárgyát képezi. S mikor kiejtem azt a két szót „kedves rokonaim”, mindjárt gondolok ezen család fejére: legnagyobb jótevőmre! Genersich bácsinak köszönhetem mindenemet, a mivel rendelkezem, diplomámat, állásomat. Mi volnék most, ha az ő nemes szíve nem könnyörül meg rajtam! Szüleim 14 éves koromig gondoskodtak ugyan arról, hogy kellő oktatásban részesülhessek, de itt azután megállapodtak, szomorú viszonyaink nem engedték, hogy tovább tanuljak! Fölmerült a kérdés, mi legyen hát velem? Kedvem igen nagy volt a tanítónői pályához, de hiányoztak az eszközök. S mikor szüleim nem tudták eldönteni, milyen pályát válasszak, mikor én már majdnem kétségbe estem, hogy milyen sors vár reám, akkor mutatta be nemeslelkűségét, áldozatkészségét nagybátyám. Megígérte, hogy a tanulás költségeit fedezni fogja addig, a míg képes leszek saját erőmből megszerezni mindennapi kenyeremet. Most tehát meg volt adva a lehetőség azt a pályát választanom, a melyet szívem óhajtott: a tanítónői pályát. Letettem a képezdében a felvételi vizsgát, mely eléggé jól sikerült s azért fel is vettek. Ott töltöttem 4 évet. Óh, milyen boldog idő volt az! 4 év életem legszebb szakában, óh mily sok örömmel teli! A tanárimhoz való ragaszkodás, az a szeretet, mellyel kedves társnőim körülvettek, az a számtalan kedvesen, kellemesen töltött óra mély nyomokat hagyott lelkemben, mind ez feledhetetlenné tette nekem a képezdében töltött időt. Ó mily szívesen gondolok vissza arra az időre, mily szívesen váltja fel egymást az a sok különféle érzélem!

Hamar telt el a 4 év, lettem utolsó vizsgámat is: a képesítőt, megkaptam a tanítónői oklevelet s azután, – azután megváltam azon intézettől, a mely annyi boldog órának volt színhelye, megváltam társnőimtől, a kiket igazán szerettem. Mily nehéz volt ez a búcsú! Lehetetlennek látszott. Én talán örökre hagyjam el azokat, a kikkel megosztottam minden bánatot és örömet, a kikhez érzemények kötöttek, a kikkel úgy voltam, mint testvérekkel, – óh nem tudok tőlük egészen megválni. Vessen bár innen messze a sors, nem fogom őket elfelejteni, szellemileg fogunk érintkezni.

S a sors nem is hagyott engem az ő körükben. Messze vagyok tőlük, de daczára annak boldog, mert itt vagyok Kolozsvárott, a hová vágyódtam. Most csak imádkozom, hogy az ezen kedves városban való tartózkodásom ne legyen hiábavaló, fáradozásomnak legyen meg gyümölcse és fűszerezze a tanítói rögös pályát a gyermekek szeretete. Mikor megválasztásomat szeretett volt igazgatónőm tudtára adtam, megfogadtam neki, hogy pontosan fogom kötelességeimet teljesíteni és arra törekedni, hogy az intézetnek amúgy is jó hírét még inkább emeljem. Kérem azért a jó Istent, segítsen engemet ezen ígéret beváltásában, mert nincs jobb a nyugodt lelkiismeretnél.

1893. november 10 én.

Végre jutok ismét egyszer hozzá, hogy gondolataimnak szabad menetet adjak, érzelmeimet nyilvánítsam. Régi, jó barátnőim nincsenek itt, már csak levelekkel keresnek fel; azoknak hiányában naplómat tekintem úgy, mint egy igazi, őszinte barátnőt. Különben hisz most olyan dolgról akarok beszélni, a melynek elmondásához nincs okvetlenül

szükségem egy szerető szívre, egy olyan egyénre, a kivel rokonszenvezem. Iskolai dolgokról akarok beszélni, hivatásomról.

Október 4-én megkezdtem a tanítást istentisztelettel. Utána bemutatott a főtisztelendő úr a gyermekeknek, buzdította őket igen szép szavakban, a mi nekem is nagyon jól esett. Így azután folytattam a tanítást; megismerkedtem lassankint a gyermekekkel, megszerettem őket és gondolom, ők is megszerettek. Most már nov. 10-ike van, de azért még most is alig múlik nap, a melyen virágot nem hoznának. Sokszor virágkereskedésből veszik; de ilyenkor mindig szoktam őket figyelmeztetni rá, hogy a pénzzel takarékoskodni kell. Egyszer azt felelte erre a kis Sebeszta: „De kisasszony, inkább veszek a kisasszonynak virágot, mint magamnak cukkerlit.” „Czukkerlit sem kell ám venni, – válaszoltam én, – hanem be kell tenni a pénzt a takarékpénztárba.” „Arra is marad még elég, kisasszony” jegyzé meg a kis leány.

Egy másik ismét azzal nyújtott át nekem egy pár gyönyörű rózsát, hogy ezek az utolsók az ő kertjükből.

Előfordult még sok ilyen eset s mindezek – mint bizonyítékai a gyermekek szeretetének, mely tudom nem volt tettetés – igen sok örömet szereztek nekem.

Ilyen kellemesen folyik az iskolai élet, igazán nincs hiányom semmiben. Nem vágyódtam multság után, mert mindennel meg vagyok elégedve, úgy, a hogy van; daczára annak, magától kínálkozott a szórakozás. A nőegylet mint tavaly, úgy ez idén is elhatározta, hogy két hetenkénti kötőestélyeket rendez, a melyek felváltva tartatnak meg az előkelőbb lutheránus családoknál. Az első kötőkét Grátné adta, de nem a nőegylet, hanem a szegények javára. Mint a luth. iskola tanítónője nekem is jelen kellett lennem az estélyen. Margitot is elvitte a néni és így felültünk hárman nov. 4 én este 8 órakor a kocsira, mely gyorsan robogott a papi lak felé. A mint leszálltunk, meghagyta neki a néni, hogy ½10 órakor, én meg, hogy 11 órakor jöjjön értünk.

Azután felsiettünk a lépcsőn. A mint az előszobába léptünk, hallottuk már a szobákban lévő mulatozásainak víg hangjait. Innen azután átmentünk a következő szobába, hol a mamák már szorgalmasan kötöttek. A néni mindjárt ott maradt, mi azonban csak meghajtottuk magunkat és átsurrantunk abba a nagy szobába, a hol a fiatalság volt egybegyűlve. Leány-ismerősöm volt ugyan ott egy néhány, de a fiatal emberek közül csak egyet H.O., egy nagyon fiatal ismertem. Következett tehát a bemutatások sora. A főtisztelendő úr – mint háziúr – seregenként vezette elém a fiatal embereket s nemsokára ismertem az egész társaságot.

Ha kimondjuk azt a kedves szót „kötőke”, nemde önkénytelenül is arra a gondolatra jön az ember, hogy: no, itt majd kötni kell; óh pedig dehogyan kell, nem is lehet, nem is szabad a fiataloknak. A kötést náluk a tánc váltotta fel, mely szerintem a lehető legjobb multságok közzé tartozik. Óh mikor is szeressen az ember táncolni, ha nem 18 éves korában, azon korban, a melyben szerintem legboldogabb. Hány kellemes órát töltöttem én már tánc közben a Margitszigeten, Rákos-Palotán és adja a Mindenható, hogy még nagyon, nagyon sok óra így teljék el.

Jaj, de hol révedeznek gondolataim: a Margitszigeten, Rákos-Palotán, hisz én most egy kolozsvári kötőkérő írok. Hát nemsokára megérkezésünk után megkezdődött a tánc. Volt egy pár ügyes fiatal ember a táncosok között, de legügyesebbnek mégis Holczhammert, egy tanárjelöltöt találtam. Csupán azt sajnáltam, hogy nem táncolt velem annyit, mint szerettem volna. Négyes is lett rendezve, a melyet Grátz Gusztival táncoltam. Épen legjobban mulattunk, mikor a néni ½10 órakor a hazamenésre gondolt. De szerencsére még nem érkezett meg a kocsi; tovább mulattunk.

Mínta a kocsi nekem engedelmeskedett volna, éppen 11 óra volt, mikor a kocsi megállott a kapu előtt és most nem használt semmi kérés, el kellett válnunk a társaságtól, me-

lyet a legjobb hangulatban hagyjunk el. – Nincs igazam, ha azt mondom, hogy jól sikerült az első kötőke?

1893. november 18 án.

Tegnap volt a második kötőke nagybátyám házánál. Már egy néhány nappal azelőtt egyre azon törtem fejemet, vajjon ki fog eljönni, hogy fogunk mulatni. Terveket szőttünk Margittal; akartuk, hogy nálunk is legyen táncz. Legalkalmasabbnak találtuk erre a célra az ebédlőt; természetesen mindent ki kell vinni belőle. Igaz ugyan, hogy az meglehetősen sok bajjal jár, oh de miért ne hozzunk egyszer mi is áldozatot; a tánczért meg lehet azt tenni. Rendben lett volna minden, de most eszünkbe jutott, hogy nincs előszobánk s azon kezdtünk tűnődni, vajjon hol fognak vendégeink öltözködni? Csak nem használjuk fel erre a célra a folyosót. Ezáltal veszélyeztetve van azok egészsége, a kik a táncztól felhevülten oda mennek öltözködni. Ugyan, hát mit tegyünk? Jó ötlete támadt a néninek. Tánczolni a hálóban is lehet, az ebédlőben pedig fogjuk a vendégeket fogadni. Úgy is lett. Már az örömdús nap délelőttjén hurczolták ki a cselédek a hálóból az ágyakat, átalakítva a szobát egy kis tánczteremmé. Este felé lett azután készülődés. Elfogott a lámpaláz mindenkit. Hetet ütött az óra. „No most mindjárt itt lesznek,” – mondogattuk egymásnak. Nemsokára csakugyan megnyíltak az ajtók és mind sűrűbben, meg sűrűbben jelentkeztek a vendégek, de egy darabig csupa asszony meg lány. Utóbbiak már maguk is megijedtek és kérdőre vontak engem, mint házikisasszonyt, hogy hát nem híttunk fiatal embereket. Én hiába védtem magam, hogy jaj dehogy nem, hisz már egy héttel azelőtt mind azon buzgólkodtam, hogy egy sereg fiatal emberről gondoskodjam a kötőkére – ők nem hitték nekem, míg csak egyszerre nem lépett be vagy 10 fiatal ember, kik valószínűleg – egyes adatok szerint – a kapu előtt gyülekeztek. Míg többen összegyülekezünk, társas játékot játszottunk; aztán megkezdődött a kedves táncz. Összesen 64 vendég, köztük 16 fiatal ember volt, daczára annak, hogy némelyek, kik jelen voltak ugyan az első kötőkén, a másodikra azért nem jöttek el, mert még nem voltak soha nálunk. Így H. A táncz nagyszerűen ment Grandpierre és mások zongorajátéka mellett. Igazán nem szívesen búcsúztam vendégeinktől, mikor azok már 11 óraker hagyták el házunkat. Kedélyesen megbeszéltük még az estét, azután pedig aludni mentünk és legálább én – igen szépeket álmódtam.

Másnap megjelent kötőkénk a kolozsvári lapokban. Beszéltek bennük a házikisasszonyokról is, s az újságok szerint feledhetetlenné tettük volna a társaságnak az estét.

Ha nov. 18 án írok naplót, okvetlenül meg kell említenem azon felolvasást, melyet Lázárné Kasztner Janka a „Mária Dorottya” egylet javára tartott, s melyen mi is részt vettünk. Thémája: „Nemzeti érdekek és a nőnevelés”, igen érdekesnek kínálkozott s valóban meg is felelt a várakozásnak. Felolvasásában kimutatta statisztikailag, hogy Magyarországon 9 millió nő van; kimutatta, hogy ezeknek szám szerint, mi a foglalkozásuk, így pld. foglalkozik hazánkban 3 millió nő háztartással. Valóban elrémített és megdöbbenetett az egész közönséget az, hogy 60000 olyan nő is van Magyarországon, a kinek semmi bevallott foglalkozása nincs.

Kifejtette továbbá Kasztner Janka, milyen üdvös intézmény volna hazánkban is állítani olyan háztartási iskolákat, a milyenek Németországon és más művelt országokban már régóta fennállanak. Ha ez az ügy sikerülne, szép kiképzést szerezhetnének maguknak a háztartás vezetésében azok is, a kik ettől jelenleg szűk körülményeik következtében meg vannak fosztva. Akkor bizonyára csekélyebb lenne a foglalkozás nélküli egyének száma is. Még több ilyen érdekes részlete volt felolvasásának, a melyek mind meggyőztek elveinek és nézeteinek helyességéről.

1893. december 3 án.

Teljesen beköszöntött már a tél. Hópelyhek szállingóznak a levegőben, a melyek már nagy fehér takarót képeztek a föld körül. Olyan szomorú minden a természetben. Csendesek az utcák és csak ritkán hallatszik a hó ropogása, mikor egy-egy járó-kelő halad el az ablak alatt. Az olyan idő melancholicus hangulatot ébreszt az emberben, de ez a hangulat megváltozik, ha ismét felmerül emlékezetemben a decz. 1 én tartott kötőke, mely túlszárnyalta még az eddigieket is. Ezt a kötőkét ismét Grátné rendezte a nőegylet javára. Kissé korábban mentünk el, de már akkor is tele volt minden szoba vendégekkel, úgy hogy daczára már meglehetősen bő ismeretségeimnek a kötőkéken, megint csak egy csomó ismeretlent láttam magam előtt. Turcsányi tisztelendő úr mindjárt bemutatta az ő embezeit, kik közül ott látjuk a két Haftlt és Vermessyt. Rendkívül sokan voltak, úgy hogy eleinte nem is lehetett táncolni; daczára annak igen érdekes beszélgetésbe bocsátkoztunk és folytattuk azt, míg végre megszólaltak a zene szavai. Tánczra kerekedett az ifjúság. Megint igen sokat és szívesen táncoltam, bár nem egyszer voltam a nagy közönség miatt puffoknak kitéve. A négyesre Holczhammer kért fel, de aztán nem lett belőle semmi, mert nem érkezett még meg az, a kinek játszani kellett volna. Ezért azután tovább táncoltunk. Sok időbe telt, míg megérkezett a négyes-muzsikus. Most ismét felálltak a párok a négyesre s engemet Haftl kért fel, a mit el is fogadtam. Kerestünk vis-à-vis-t. Holczhammerre bukkantunk, ki azonban azt mondta, hogy már van tánczosnője is, meg vis-à-vis-ja is. Meglepetve megpillantotta bennem tánczosnőjét és disputálni kezdett tánczosommal, minek az lett a vége, hogy a szegény Haftl négyest nem tánczolt, én pedig Holczhammer tánczosnője lettem. A négyes meglehetősen gyengén ment ugyan, rendezője Aschendorf sem tüntette ki magát valami nagyon, de mi mégis nagyon jól mulattunk. Hisz éppen az a jó a négyesben, hogy mindenki elrontja. Utána egy – a suppécárdásnak megfelelő – csárdás következett, melyet ugyancsak négyes-tánczosommal tánczoltam, még pedig végig. Olyan jó csárdást még sohasem jártam; nem bántam volna, ha csak reggel végződik. De – sajnos – minden mulékony!

Sokat tánczoltam még ezután, legtöbbet négyes-tánczosommal. A társaság már kezdett oszlani s a mi kocsink is megérkezett, de egy fiatal ember hazaküldte. Nemsokára ezután megtöltötte a néni, hogy tovább tánczoljunk s át kellett mennünk a másik szobába az öregekhez, hogy lehűtsük magunkat. Tánczosaink követtek ugyan oda, de – a tánczot nem hozhattuk magunkkal. Egyszerre csak újra hallok, hogy itt a kocsi: hazamegyünk. Imádkoztam, hogy előbb menjen Nelly néni Margittal, csak azután én Madeleine néniel, hogy legalább még egy pár percet tölthessek ezen kedves társaság körében. Isten meghallgatott s elment a néni Margittal; Czirják Mariska, én, Holczhammer, Grätz és Peller meg Toncsi pedig leültünk most az egyik szobába és igen kellemesen töltöttük az időt. A kocsi jó későre jött vissza, de azért mégis roppant rövidek voltak azok a boldog perczek. A jövő kötőkén való viszontlátás reményében elváltunk aztán a vendégektől és a szíves háziaktól és én nagyon boldogan kocsikáztam Madeleine néniel haza. Sokat adnék érte, ha minden éjjel olyan szépeket álmodhatnék, mint akkor!

Ha sokszor is tapasztaltam már igazságát azon mondatnak, hogy azon korban, hol a szív örülni tud, minden örömet Tantalus kínjaival kell megfizetnünk – de annyira még sohasem éreztem azt, mint más nap.

Decz. 2 án, szombaton, semmi rosszat nem sejtve, egész boldogan mentem iskolámba. 8–10 ig az órák szokott egyhangúsággal folytak le. 10 kor megkezdtém a kézimunka-órát, melyben az egyhangúság hirtelen meg lett zavarva azáltal, hogy egy meglehetősen elegánsan öltözött asszony minden kopogás nélkül azzal ront be osztályomba, hogy a lányával igen nagy baj van. Én nem is sejtve, hogy ezen nagy bajnak én vagyok okozója, mindjárt

kikérdeztem mindent, és arra az eredményre jutottam, hogy én vagyok a bűnös, mert azt mondtam neki a tegnapi órán, hogy „kóczos”. Eddigélé nem tudtam, hogy ez a szó kétértelmű, a mit nagy nehezen szóhoz jutva meg is magyaráztam Marczinkievicznének. Szavaimra megszéldült ugyan egy kissé, de azért még mindig szükségesnek tartotta elmondani, hogy ő ugyan nem egyetemi tanárné, hanem csak iparosné, de mind-a mellett úri asszony, kolozsvári háztulajdonosné, ki igen sok iparosnével nem is áll szóba. Sokat beszélt még, míg végre jónak látta távozni. Könnyű nekem most már e fölött kacagnom, de akkor úgy éreztem magamat, minthogy ha leforráztak volna. Legjobban azért haragudtam, hogy zavaromban egészen megfeledkeztem őt figyelmeztetni, hogy engem akkor keressen fel, mikor nincs órám; de hiszen én olyan paff voltam, hogy nem is tudtam gondolkodni. Óra végén igen szomorúan mentem haza azon tünődve, elmondjam-e a történeteket, vagy nem? Föltettem, hogy elmondok mindent úgy a hogy van. Délben el is panasztam bajomat, mire mindenki csak kikaczagott. Megjegyezte a bácsi, hogy ilyen kellemetlenségek még sokszor fognak előfordulni. A tanítás körül – mondhatom, – ez volt első kellemetlenségem, s azért nem is fogom elfelejteni soha.

1893. december 20 án.

Magam sem tudom minek tulajdonítani azt a nagy szerencsét, mely engem e hó 11 én ért. Megválasztottak a Kolozs megyei tankerületi tantestület tagjának. Igen nagy örömet okozott nekem a megválasztás, a melyet tehát szívesen el is fogadtam. –

15 én megérkezett ismét a várva-várt kötőke. Daczára annak, hogy várva-vártanak nevezem, mégsem vártam annyira, mint máskor. Valamit sejtettem, hogy nem jól fogok mulatni és igazán nem is volt kedvem elmenni. Ezt a kötőkét Lindtnerék adták. Elmentünk 4 en, a két néni, Margit meg én. Mikor odaértünk, voltak már egynéhányan ott s míg valamennyien összegyűltek, társasjátékot játszottunk. Sejtelmem sajnos – teljesült. Nem láttam magam körül azokat a kedves arcokat, mint a múlt kötőkén és bár ma annyit tán-czoltam, mint talán még egyszer sem – mégsem mulattam olyan kitűnően, mint pld. a multkor. Daczára annak nem éreztem magamat boldogtalannak, mert tudtam s mind erősen hiszem, hogy nem valakinek közönye rontotta el nekem az estét.

Valami jó mégis van abban, ha az ember nem olyan kifogástalanul mulat: nem éri utána baj; nekem sem volt utána kellemetlenségem, holott a harmadik kötőke után, melyen olyan boldog voltam, – nagy bánat ért. Akkor legalább annak vettem s nem is volt kellemes meglepetés ilyen multság után.

A negyedik kötőke után nemcsak, hogy nem búsultam, de még örvendtem is: megválasztottak egy néhány nappal később a nevelésügyi bizottságba bizottsági tagnak és meghívót küldöttek a 19 én tartandó bizottsági gyűlésre. Természetesen el is mentem, bár ekkor sok volt a dolgom. Első voltam ott és azért meglehetősen unatkoztam, míg csak a többiek meg nem érkeztek és a gyűlés megkezdődött. Schwartzel Adél kisasszony, róm. kath. isk. igazgatónő felolvasása képezte gyűlésünk főpontját. Targyát: „Tíz percz a tanórák közt”, igen érdekesen adta elő. Előadás után a théma vita tárgya lett s a gyűlés tagjai bizonyos pontokban állapodtak meg, melyek meg is fognak jelenni a „Család és iskolában.”

A gyűlés után hazakísért Schwartzel Adél és Binder kisasszony, mert nem rendeltem oda senkit.

Sok mindenféléről szól mai naplóm, de nem valami érdekes, azért rövidebbre is szabom, mint a többit.

Várom most a szép karácsonyt, legkedvesebb ünnepemet.

1893. december 25 én.

Ki tagadhatná, hogy vallásunknak igen sok szép ünnepe van, de ezen ünnepek közt talán nincs magasztosabb, lélekemelőbb, kedvesebb, mint a karácsony. Nagy örömmel tölt el ez az ünnep minden embert, legyen ez bár gazdag, vagy szegény, öreg, vagy ifjú. Mindig szerettem is karácsonyt, mindig jól telt el, különösen decz. 24 ke, de olyan pompásan még eddig egyszer sem, mint ez idén. 1893. decz. 24 ke volt életem legboldogabb napja. Épen azért, mert olyan nagyon boldog volt, le akarom írni az egész napot.

A mint reggel felkeltem, csak gyorsan öltözködtem és azután elmentem a templomba. Már a búcsúnál mondtam volt tanítványaimnak, hogy a ki teheti, jöjjön vasárnap az iskolába és innen együtt fogunk elmenni a templomba. A mint ma iskolám kapujához érek, jön felém a kis Jórend és azt mondja, hogy kívüle nem jött el senki; „nem baj” – feleltem neki, – „ketten el fogunk menni.” Alig mondtam ki ezen szavakat, köszön valaki és én csak megpillantom a harmadik kötőkén volt négyes-tánczosomat. Már ez a találkozás magában is elég volt, engem boldoggá tenni, mert minek titkoljam, miért ne mondjam ki őszintén, hogy én ezt az embert szeretem. Hiába „a virágnak megtiltani nem lehet”; és mikor szeressek, ha nem most. Nagyon helyesnek tartom azt a mondatot: „Az élet fekete kenyér, a szerelem a vaj rajta”, meg „az ember szerelem nélkül egy ég nélküli tájkép”. Óh, milyen igazság rejlik abban és én bizony nem is bánom, hogy ezen heves érzélem rabja lettem. Rég ábrándoztam már az első találkozásról, mert én őt már első pillanattól kezdve szerettem. Észre is vehette azt mindenki, a ki naplómát figyelemmel olvasta. „Vannak dolgok e világon, melyek megmagyarázhatatlanok, s ilyen a hatás, melyet bizonyos személyek első pillanattól reánk gyakorolnak.” Megmagyarázhatatlan az a mély benyomás is, melyet H. reám gyakorolt. – No de a sok frázis közt elvesztem beszédem fonalát, pedig a mai nap történetét meg kell örökítenem, milyen jól fog esni majd vagy 25 év múlva, mikor már olyan igazi vén kisasszony leszek, elővenni néha-néha kedves könyvemet és visszaemlékezni a boldog múltra. – Hát most megint folytatom decz. 24 ét. Elmentem hát Jórenddel a templomba és alig ültünk le, mikor megpillantottam a bal oldalon---- Jött azután még két tanítványom és kívülünk már csak két asszony volt, kik végig hallgattuk a szép prédikációt. Templom után Finály nénihez siettem s most nem volt a világon az a gróf, herceg, vagy király, a kivel én cseréltem volna. Miért is cserélnék, hiányzik nekem valami, nem vagyok én irigylésre méltó? Óh dehogy [nem] vagyok! Van szép állásom, ha csúf is, de egészséges, víg kedélyű, meglegedett vagyok, a mire szükségem van, azt beszerzem, és a mi a fő: tudom, hogy az, a kit én szeretek, nem gyűlöl legalább.

Nem volt szép kalapom és most azért mentem Finály nénihez, hogy jöjjön velem egyet kiválasztani. El is jött velem. Igen szép zöld bársonykalapot választottunk és mikor abban a szép kalapban és az új ronde-kabátban az utcára mentem, ő volt az első, a ki meglátott. Újabb szerencse. De azzal sem volt még vége a mai nap boldogságának. Délután el kellett mennem valahova s útközben kivel találkozom újra: ő vele. Este felé elmentem Toncsival Hanaszievitzékhez, kiknek egy kis angyalt vittünk. A mint hazajöttünk, volt már nagy készülődés a karácsony-estre. Mikor csöngettek, csak éppen készen voltak a gyerekek munkájokkal. Besietünk abba a szobába, hol az ajándékok fel voltak halmozva s melyben a karácsony-fa állott. Óh, mily boldog érzés fogja el ismét az embert ezeknek láttára. Van-e ember, a kiből nem támasztana ez a pillanat nemes feltevéseket, kinek szívéből hiányozna ilyenkor a szeretet hozzátartozói iránt. Nem hiszem, hogy létezne ilyen rossz ember a világon, azt gondolom magába tér ilyenkor a legnagyobb bűnös is. –

Bennem az este mindenféle érzélem váltotta fel egymást. Hazagondoltam s nagyon szerettem volna tudni, vajjon hogy vannak most otthon. Eddigél még mindig szüleimnél töl-

töttem a karácsony-estét, ma először másutt, távol tőlük. Más talán szomorkodott volna, de én – magam sem tudom minek tulajdonítsam, rokonaim jószágának, vagy víg kedélyemnek, vagy talán mind-a kettőnek, – én mondom igen jól éreztem magamat ma. –

Mily örömmel kereste mindenki a magáét s mily meglepetés volt mindenkire nézve az, a mit kapott. Csakugyan, engem is nagyon megleptek. Kaptam egy gyönyörű chamoi ruhászövetet, és hozzá rózsaszín surah-t dísznek; egy remek skatulya levélpapírost és egy zsenilia fejkendőt; azonkívül még igen sok csekélységet, melyeket nézegetve és elbeszélgetve, fennültünk ½12 ig, s aztán boldogan aludni mentem. Így fejeződött be életem legboldogabb napja s imámban kértem Istent, hogy adjon életemben még több ilyen napot.

Másnap igen későn keltem fel. Ma is elmentem a templomba és ma is ott találtam azt, kit szívem óhajtott. Mikor hazajöttem a templomból vendégeket találtam, kik eljöttek jó kívánataikat kifejezni. Ezeket kellett fogadnom. Óh mily óriási különbség van az emberek közt!!! Délután ismét öröm várt rám, kaptam szeretett Kona bátyámtól egy aranygyűrűt, Iréntől pedig egy ridicult.

De mára legyen elég a naplóírásból; komolyabb dolog után kell látnom!

A munka, törekvés és szorgalom megtermi gyümölcsét; – képezd azért elmédet és szívedet és eléred élted célját: a boldogságot!

1893. december 27 én.

Úgy látszik ez az év már boldogan akar befejeződni! Alig múlt el decz. 24 ke és már ismét örömteljes napot kell leírnom decz. 27 ét. Ebédre meg voltak hívva a bácsi asszisten-sei: Dr. Széles Dénes, Dr. Mégay, Hegyi Mózes és Fricz Jóska. Már ebéd alatt is igen jól mulattunk azon találó megjegyzéseken, melyeket a fiatal emberek itt-ott megsúgtak. De valóban víg csak ebéd után lett a társaság, mikor az ifjúság tánczra kerekedett. Igen jól mulattunk egészen 5 óráig, akkor aztán elmentek vendégeink, mi pedig még beszélget-tünk és 7 órakor indultunk színházba. „Bukov, a székelyek hóhéra” című színművet ad-ták; igazán szép darab. Mikor hazajöttünk még egy örömhír várt rám. A bácsi beszélt ugyanis Kárrfy Titusz miniszteri tanácsossal, ki biztos volt a képesítőn. Szerfölött dicsért engemet s azt mondta, hogy én feleltem a vizsgán a legjobban, s hogy van eszem. Ma este már elutazik, de ha a jövőre eljön Kolozsvárra, mindenesetre fel fog keresni. – Nemde, az is szerencsés nap volt?

1894. január 1 én.

Elmúlt a szép karácsony is és küszöbén állunk az új évnek. Óh, mit fog ez az új év ma-gával hozni? Vajjon lesz-e oly gazdag örömeinkben és boldog órákban, mint az előző volt? Óh bár lenne! csak lehetnék minden évben olyan boldog, mint voltam 93-ban. Gondoljuk csak meg, megkaptam az oklevelet, utána mindjárt olyan gyönyörű állást, mely ismét magával hozott és magában rejt annyi boldogságot. Óh, nem lennék háladatlan [!], ha nem elégedném meg eddigi sorsommal. Ezért csak kérem a jó Istent, adjon nekem az új évben is annyi örömet, nyújtson annyi kellemes órát, a mennyi a tavalyiban volt. Telje-sen bízom a jó Istenben, ki meg is fogja adni mindazt, ha megérdemlem.

Ma mint újév napján, nekem is el kellett mennem egy néhány helyre szerencsekívána-taimat kifejezni. Voltam: Grátz, Turcsányi, Böhm, Martinéknál. Mindenütt kedvesen fo-gadtak, de legszívesebben Turcsányiéknál. Én legalább ott éreztem magamat a legjobban, ott is maradtam a legtovább; hogy is ne, hisz T. éknál ért engem az a boldogság, az év el-ső napján ő vele találkozni. Magam sem tudom felfogni, miért kedvez nekem a sors any-nyira, érzem, hogy én azt nem érdemlem.

Ha úgy elbeszélgetünk néha Margittal, sokszor gondolkozunk a fölött, vajjon egyenlő boldogok-e az emberek? Margit azt tartja igen. Én helyeslem ugyan nézetét, de csak azért, mert hiszek a túlvilágban. Szerintem ott kapja meg mindenki kiérdemlett jutalmát vagy büntetését. – Ha pedig igaz, hogy minden ember egyenlően boldog vagy boldogtalan, akkor én rám még igen szomorú sors vár; mert mondom most boldog vagyok, igen boldog. Nem is cserélnék most senkivel, de azt hiszem, az én jövőm szomorú napokat rejt magában! Óh édes Istenem, akkor legyen ezentúl inkább a természet mostoha gyermeke; szerintem sokkal irigylendőbb az, ki sohasem volt boldog, mint az, ki egyszer boldog volt és azután boldogtalan lesz. De már most, akár gondolkozom felette, akár nem, – én ma mégis boldog voltam.

Így telt el az új év első napja és ha a többiek is úgy telnek, akkor 94 től is oly fájdalommal fogok búcsút venni, mint 93 től. Adja a Mindenható, hogy úgy legyen!

1894. január 7 én.

Szinte nevetséges már, hogy nem tudok egyébről írni, mint kötőkéről. De hát mit csináljak, azt írom naplómbe, hogy a gyermekek az iskolában milyen bölcsen fejtik meg $2 \times 2 = 3$, vagy hogy cserélik fel a százalékot az ázalékkal, – nem –, sokkal szebbnek és érdekesebbnek találom leírni a legutóbbi kötőkét, mely január 5 én adatott Turcsányiéknál.

A szegény bácsi rosszul érezte magát ugyan egy néhány nap óta, azonkívül disznóölés is volt 5 én s így nem csuda, ha mindenki elvesztette kedvét még kötőkére menni. De én tudván, hogy a bácsinak nincs komoly baja és hogy azt az áldott disznót nélkülem is megölik, egyre zaklattam Madeleine nénit, szerezzze meg nekem azt a nagy örömet és jöjjön el velem. Tudtam, hogy ott lesz „Ő”, mert megígérte újkor, hogy mindenesetre el fog jönni 5 én, ha másképp nem lehet megszökik az akadémiából.

Nekem tehát borzasztó lett volna, most otthon maradni. Bízam Isten jóságában és élt bennem a remény! S nem hiába! Végre magára vállalta Madeleine néni a gardedameszerepet, öltözködtünk és $\frac{1}{2}$ órakor már Turcsányiéknál voltunk. Velünk jött Margit meg Toncsi is. A mint beléptünk, ott állott az első szoba közepén egy csomó fiatal ember, kik között a legszebb, a legrokonszenvesebb az volt, ki megtartotta adott ígését. Azután mulattunk, mulattunk $\frac{1}{2}$ 12 ig. Hogyan? azt nem szükséges leírnom, mert a mai napot úgysem fogom elfelejteni soha. Csak azt mondom még, hogy eleinte ariston, de aztán cigányzenére táncoltunk s hogy volt 2 négyes és három csárdás. A többi táncz is jó volt, de a 2 négyest és három csárdást azért említem külön, mert a kötőke óta divatba jött G.G.-nál egyre azt kérdeznem tőlem, hogy kivel táncoltam Turcsányiéknál az összes négyeseket és csárdásokat!!!

E nap még más örömet is hozott magával. Még mikor negyedéves növendék voltam a képezdében, fölterjesztette a tanári kar a minisztériumhoz, hogy engemet egy 60 frtos ösztöndíjban részesítsen az intézeti alapból. Ma értesültem Őnagysága által arról, hogy a miniszter úr erre nézve meg is adta jóváhagyását. Csakugyan váratlanul jött ez a 60 frt; igen kellemesen lepett meg, úgy mint Őnagys. kedves levele is.

Mindjárt küldtem belőle 10 frtot a mamának, a többit pedig lefizetésre és saját céljaimra fordítottam.

1894. január 28 án.

Már rég örültem a Dorottya-bálnak, félig-meddig megígérte Nelly néni, hogy elvisz, de közbejött mindenféle, úgy hogy már teljesen felhagytam reményemmel. Azért jobbnak is gondoltam, meg nem említeni naplómban, mert – magam sem tudom miért – de

én már úgy vagyok, hogy ha örülök valaminek, sohasem lesz belőle semmi. Most az egyszerűen nem örültem s azért annál kellemesebb volt a csalódás. A 27. éntartott Dorottya-bálon mi is képviselve voltunk Nelly néni, Toncsi meg én által.

Igen szép crème, décoltírozott ruhában voltam. Hajam is ügyesen volt megcsinálva s igen díszített egy kedves virágcsokor. Kaptam az nap kettőt, egyet Gajzágónétól, egyet Wágnernéől.

Már 27. ént délután megkezdődött a sürgés-forgás. Nagy volt az ide-oda járkálás, én mindig izgatottabb lettem, de mégsem tudtam e tekintetben Madeleine nént utolérni. Szegény, azt sem tudta mit csinál. 1/6 ra oda volt rendelve a fodrásznő, de a szerencsétlen csak nem jött. Lett már 6, 1/2 és 7 óra, mégsem jött. Egyszerre csak betoppan; gyorsan megvolt a konty, aztán kezdtünk öltözködni. Itt volt a családikon kívül még Kochné, Wágnerné, meg Szászné. Végre elkészültünk s mindenkinek nagyon tetszettem. A nént rendkívül fess volt. Felültünk a kocsira és a redoutba hajtattunk. Lámpaláz nélkül siettem fel a lépcsőn, milyen gondolatok és érzelmek fogtak el és vetek erőt rajtam. Vajjon lesz-e táncosom és kicsoda? Hátha petrezselymet kell árulnom. Valóban borzasztó lenne, de nincs kizárva, hisz nem ismerek ott senkit, csak Toncsit meg Grätz Gusztit, talán Finály Gábor is ott lesz. A míg ezekre gondoltam, az öltözőbe értünk. Finály Gábor vezetett a tánczterembe, egyúttal tánczrendet adott és elkérte az első négyest.

A terem már csillogott díszes publikumtól. Leültünk ismerőseink közé és eleinte – legalább én rettenetesen unatkoztam. Még jobban megtanultam becsülni a kötőkéket. De bíztam a jó Istenben. Csak megkezdődődnék már a koncert. Megjött annak is az ideje. A program nem volt ugyan valami díszes, de annál jobb, legalább hamarabb vége lesz. Mindjárt utána megkezdődött a tánc s vele együtt a jó mulatság. Pompásan mulattam, be is láthatja azt mindenki, a ki tudja, hogy a II. és III. négyesre már 4–4, a suppé-csárdásra 7 és az utolsó keringőre 20 táncosom volt. Elégedetlenség volna ilyen körülmények között nem jól mulatni, különösen hálátlan lennék G.G. iránt, ki minden módon arra törekedett, hogy valakinek a hiányát pótolja. De természetesen hiába volt minden. Nem volt ott az, a kinek oly szívesen adtam volna megint az összes négyeseket és azért mondom ugyan, hogy nagyon jól mulattam, de nem kifogástalanul. Ez utóbbitól eltekintve nagyszerűen sikerült a Dorka-bál. Igen szép közönség volt. Toncsi meg G.G. sok fiatal embert mutatott be, a legtöbb azonban vagy maga, vagy valamelyik rendező által mutatta be magát.

Igen nagy volt már a tánczosaim száma, mikor 1/45 kor a III. négyes után hazamentünk. Lefeküdtem ugyan, de azért már 1/29 kor felkeltem s mentem a templomba.

Mivel vasárnap volt, nem is jelent meg a Dorottya-bál az ujságban, de azért már mindenütt el volt terjedve, hogy én milyen jól mulattam. Külsőleg úgy is látta azt mindenki, mert én igazán nagyon sokat tánczoltam, de ha valaki betekintett volna szívembe, bizony másképp beszélt volna. Különben tudtam én azt előre, ki lesz ott s ki nem s nem is reményeltem én semmit.

Sokkal rosszabbnak gondoltam mindent, mert nem csak H.[-t] nem tudtam magamnak képzeletemben oda varázsolni, de saját magamat is mindig csak úgy képzeltem el, mint a ki igen sok petrezselymet árul. Az hála Istennek csak a képzeletben volt így, a valóság kellemes csalódássá tette. Igen örvendek azért a Dorottya-bál sikerének és hálás köszönetet mondok szerető menyei atyámnak.

1894. február 3. án.

Ismét elmúlt életemnek egy szép napja, egy olyan, mely mélyen bevésődött emlékezetembe, a melynek emléke is boldogít. Ez a nap február 2. ka, s az, mi e napot nevezetessé tette, nem egyéb, mint ismét egy „kötőke”. Óh nem hiszem, hogy lehet az ember bol-

dogabb, mint én tegnap este. Jobban mulattam még, mint az eddigi kötőkéken. S ha ezeket mondom, ha kutatom, tulajdonképpen mi volt hát oka boldogságomnak, akkor újra meg újra s mindig csak az az egy eszme villan fel bennem, hogy egy valakinek köszönhetem ezt csupán, annak, kit úgy néztem, mint holdat a csillagok között! Ugyan ki lehet-ne az az egy? - - óh ha tudná milyen boldoggá tesz!

A mai kötőkéétől nem vártunk semmi különöset, Stojanovichék igen messze laknak és azért gondoltuk, senki sem fog elmenni. 8 óra volt már, mikor mi innen elindultunk. Mikor megállott a kocsis a ház előtt s mi kiszállottunk, víg zajt hallottunk egy néhány lépésnyire. Én jót sejtve, kértem a nénit, hogy már most várjuk meg ezeket is. Grátzék voltak, kikkel mások is jöttek s ezek között volt ő is. Egy néhány nyájasan váltott szó után, felsiettünk a lépcsőn az örömteli házba. Ha jól tudom, senki sem volt még ott. Mindjárt átmentünk a tánczhoz berendezett szobába s beszélgettünk igen sokat, érdekeset; legelső téma volt a Dorottya-bál. Mindenki kíváncsi volt a furcsa tánczrendre s még kíváncsibb naplómra. Isten ments pedig, hogy valaki elolvassa. Egyszerre csak észrevettem, hogy egyedül társalkodom H.-val. Akár csak a paradicsomban volnék, úgy éreztem magamat. Kár, hogy ilyenkor mindig akadnak irigy emberek, kik abban lelik örömüket, hogy megzavarják mások boldogságát. Hozzánk is mindegyre jött valaki alkalmatlankodni, de azért nem tudtam senkire sem haragudni. Nemsokára megkezdődött a táncz; az elsőt természetesen H.-val tánczoltam, aztán a többiekkel tovább s nagyon jól mulattam. Az első 2 négyesre H.-val voltam angagirozva, a többiekre, – a mi különben nem is volt – másokkal, egészen 17 re. Három csárdás is volt, mind a hármát H.-val tánczoltam. A tánczot felváltotta egy társas játék. Kimentek a fiatal emberek, a lányok pedig választottak közülök egyet-egyét. Aztán egyenkint bejöttek a fiatal emberek és meghajtották magukat a lányok előtt, ha eltalálták, ott maradtak, ha azonban nem, kitapsoltuk őket. Én Kozmát választottam. Aztán kimentünk mi, mikor először bejöttem, Kozma előtt hajtottam meg magamat, – kitapsoltak, másodsor Grátz G. előtt, – megint kitapsoltak. Harmadsor eltaláltam. H. választott, mire G.G. megjegyezte, hogy azt hamarább kitalálhattam volna. Egyszerre ismét megkezdődött a táncz és remekül tartott jó soká. Azon hírre, hogy itt a kocsis, megijedtem ugyan, de bíztam a néni jóságában s nem is csálódtam. H. is beszélt a kocsissal s így a lehető legboldogabban 1/212-kor mentünk haza. Az utolsó, talán legjobb tánczot – épen csárdás volt – épen H.-val tánczoltam. Óh mi édes volt utána a nyugalom!

1894. február 10 én

Ismét egy nap, egy magasztos, olyan, a milyen nincs sok az életben! S most már valóban zavarba kezdnek jönni, mikor azt kérdi valaki, t.k. mikor mulattam eddig a legjobban.

Azért fogtam ma ismét pennát a kezembe, hogy leírjak naplómbe egy újabb mulatságot a fillérestélyt Kiss Sándoréknál. Nehezen ugyan, de mégis elmentem oda Grátz néni-vel. Nehezen!, hogy lehet így beszélni – mondhatná valaki, a ki előtt feltártam szívemet. De bizony daczára mindennek, mégis nehezen. Nem is tréfa az, a mi velem a multkor történt. Nagyon köhögtem és azért kimentem a folyosóra, a hol magam sem tudom hogy, valamibe beütöttem a fejemet, annyira, hogy eszméletlenül leestem a földre. Segítség nem érkezvén, addig maradtam ott, a míg az újságot kihordó asszony beszédje következtében magamhoz tértem. Homlokomon meglehetősen seb volt és fejem fáj. Bár nagyon örültem a pénteki fillérestélynek, természetesen kénytelen voltam arról most absolute lemondani. Annál érdekesebb lesz – gondoltam – Kisséknél a kötőke. Hamar beleéltem magamat abba az új borzasztó gondolatba és meg is írtam Grátznénak, hogy legnagyobb sajnálatomra le kell mondanom ez egyszer a mulatságról. A néni azonban azt tanácsolta,

hogy jobb lesz, ha magam elmegyek, azért pénteken felfutottam és személyesen panasztaltem el bajomat. Mi sem természetesebb, minthogy mindenki állítása szerint észre sem lehetett venni a sebet. Ugyanazt mondták Gajzágók is és este Finály néni, ki azért jött el, hogy engem gardírozzon. Ő is kinevetett, hogy azért nem akarok elmenni, rábeszélte és sikerült is, mert megkértem már most Grátz nénit, hogy 8 órakor jöjjön értem. Épen fel voltam öltözve, mikor mai gardedame-om eljött. Grátz Guszti és Dax vártak az udvaron s Grátz G. mindjárt el is kérte az I. négyest. Mikor oda érkeztünk, már minden szoba tele volt vendégekkel, kik között minden női és férfi-kor képviselve volt. H., ki ma félháziúr volt, mindjárt hozzám jött és a seb megbeszélése után, tudakozódott, hogy állok a négyesekkel. Megmondtam neki s ő felkért a második négyesre. Azután bevezetett az irodába s utánunk a többiek is bejöttek, hol megkezdődött a táncz.

De nem tartott soká; szűk volt a hely s azért átmentünk a díszterembe, hol én H.-val voltam az első pár, ki megkezdte a tánczot. Ma öt csárdás volt, de csak egyet tánczoltam mással, Kozma Endrével. A többieket mindig ugyanazzal az egygyel. A cigányokat egy banda helyettesítette, mely akadémistákból állott. Működésük valóban dicséretes volt. De nem igen van alkalmuk az akadémiában játszani s azért – hogy nagyon ki ne fáradjanak – gyakoriak voltak a hosszú – de nekem mégis rövid – szünperczek. Ezekben talán még jobban mulattam, mint táncz közben. H. többnyire nálam volt, bár nem mindig, mert háziúr és fő-főrendező szerepe volt. De Grátz G. és Kozma csakugyan ritkán hiányoztak egemről. Ilyenkor Kozma mindenkor bemutatta ékesszólását s egész lelkesedéssel beszélt az olympusról, az angyalokról és múzsákról. Daczára annak főthéma volt ma naplóm. Ha csak olvasná egyszer valamelyik és meggyőződne róla, mily unalmas, bezzeg senkisémet kérne – tudom – tiszteletpéldányt.

Meg volt az első négyes is, de a második is! Óh mily pompásan mulattam akkor; csárdással végződött s azzal be is fejeztük a mai mulatságot. Mikor H. kivezetett a teremből és mi öltözködtünk, a Rákóczy-induló hangjai rezgettették meg dobhártyáinkat. H. elkísért a kapuig, úgy szintén a cigányok (pardon banda) is, a mi persze nem volt az én érdemem. Vígán ballagtunk hazafelé és már 1 óra volt, mikor lefeküdtem. Másnap a nagy cikkek között olvastuk azt a remek kötökét, melyet éjig emeltek – és joggal – az újságírók.

1894. márcz. 11 én.

Ejnye, hogyan múlik az idő; alig veszem észre magamat s megint itt a vasárnap – egyetlen pihenő napom. De jó is, hogy itt, hisz oly rég nem írtam kedves naplómba.

Épen most jövök haza az „Erdélyi Irodalmi Társaság” felolvasásáról, mely valóban igen érdekes volt. Szamosy tanár úr olvasott fel egy ókori költőről, Catullusról s előadta annak egy néhány szerelmi versét, melyet Clódiához intézett. Ferenczy és Szász Gerő gyönyörűen szavaltak és Gyalui Farkas egy elbeszélését olvasta fel. Sietnem kellett a felolvasásra, mert már 11 órakor kezdődött és az istentiszteletnek későn, – későbbben mint rendszeren – volt vége. H. hosszúra nyújtotta prédikációját, mely a kísértésről szólt. Kifejtette hogy vigyázni és imádkozni kell, ha azt akarjuk, hogy kísértésbe ne essünk. A prédikációt igen szépen, bámulatos biztossággal mondta el, – daczára annak ki sem mondhatom, mily izgatott voltam – különösen prédikáció előtt. Alig tudtam énekelni; mindig azt hittem, nevetnem kell majd a templomban, ha meglátom azt a szószéken papi köntösben, a kivel eddig mindig csárdást tánczoltam, – de nem, az izgatottság következtében egészen elkomorlyodtam s valami oly nyomasztó érzelm fogott el, mintha vizsgára készülnék. Izgatottságom akkor érte el tetőpontját, midőn vége szakadt az éneknek és ő a szószékre lépett. Nem mertem felnézni, féltem, hogy zavarba jön; lenéztem magam elé s vártam, míg megszólalt. Nem bírtam ki soká; meg kellett őt látnom; – felpillantot-

tam, de azonnal elfordítottam fejemet, mert észrevettem. Így jártam akárhányszor felnéztem. S most már csak azt mondom, hogy midőn már megáldotta a hívőket és magában imádkozott a szószéken, igen soká tartott az az ima. Többet nem írok a mai istentiszteletről, úgysem fogom elfelejteni életemben soha.

Mai naplómban még valamiről kell megemlékeznem, az utolsó kötőkéről. Az előtte lévőt elhallgatom, mert Kisséknél volt ugyan az is, de a négyesek annyira elrontották, hogy nem találok érdemesnek leírni. Annál jobban sikerült a legutolsó Grátzéknaál. Ezt minden esetre megörökítem. Február 28 án is – mint naponta – 6 órakor jöttem haza órából. Mivel pedig még egyéb dolgom is volt, igen későn, – csak 8 után –, mehettem el a kötőkére. Összegyűlt már addig a luth. közönség színe-java. A mint a tánczra szánt szobába léptem, észrevettem egyes clubbokat; itt állott egy pár lány s velük egy néhány fiatal ember; egy-két lépésnyire ismét mások társalogtak vidáman. Ott volt már H. is, ki egy néhány fiatal emberrel beszélgetett. A mint bejöttem, mindjárt hozzám csatlakozott s így a legjobb hangulatban töltöttük az időt egymással, a míg a táncz meg nem kezdődött. Mindjárt felkért az első túrra.

Ma legyezőt is hoztam magammal, de szegény sokat szenvedett. H. megfogadta, hogy előbb nem megy haza, a míg el nem töri. Úgy is volt; szomorkodva is, meg boldogan is látom, hogy csak két helyen törte el. Egy darabot ki is akart venni belőle emlékül, de nem adtam, mert el akarom vinni még a központiba is.

Két négyes is volt ma; mind a kettőt vele tánczoltam, úgy szintén az összes csárdásokat is. Óh de boldog voltam. Aranynapjaimat élem most, a melyekre mindig vágyódva fogok visszagondolni.

A néni Margittal előbb ment haza; csak aztán jött a kocsi Madeleine néniért meg én érettem. Soká vártattuk még; az utolsó csárdást tánczoltuk. H. elkísért a kocsiig, kinyitotta annak ajtaját s megvárta, a míg elindult. Aztán mégegyszer vette le kalapját és eltűnt.

Másnap fölmentem egy perczre Grátzékhoz, mert ha az ember 4 óráig délután reggel 8 tól tanít, bizony nagyon vágyódik egy kis kellemes szórakozásra. S nem hozta magával a véletlen, hogy ő is éppen akkor legyen ott. Jaj mennyi mondani valónk volt. 4–5 ig lett volna óráim, de azért mégis $\frac{3}{4}$ öt volt, midőn egyszerre megnéztem az órámat. Megfogadtam s meg is tettem, hogy csak $\frac{1}{26}$ kor engedem haza a gyerekeket a privátából. Mily szívesen áldoztam fel ezt a félórát.

Most már csak egyszer reményelek jól mulatni: márcz. 17 én a központi szálloda dísztermében az ev. nőegylet által rendezett tánczestélyen. H. már engagirozta magát a második négyesre és suppé-csárdásra. A rossz sikertől nem tudok tartani. A rendező-jelvények elkészítését rám sózták a rendezők, s én a legnagyobb készséggel meg is varrtam őket már.

Igaz, egy kis verset le kell még írnom naplómba, melyet Hamvas József: „A szerkesztőségben” című dramolettjében találtam s mely rendkívül megtetszett. Így hangzik:

*Ez a kicsiny nóta
Messze ne repüljön.
Házunk ereszére
Kis madárnak üljön.
Ne is daloljon mást,
Mást se csicseregjen;
Azt a kicsiny házat
Áldja meg az Isten.*

Ugye kedves!

2002. november 2.

Egy lélegzetvételnyi időre megszakítom a szöveg betűhív másolását, hogy a naplóírónál majd ötven évvel idősebben s a közben eltelt százöt esztendő irodalomtörténeti tapasztalatával mentegessem, kiigazítsam nagyanyám naiv irodalmi ítéletét. (Később is lesz belőlük néhány.) Már-már leírom, az „idősebb”, a szakmában hivatalból járatosabb bölcs fölényével, hogy én csak egy Hamvasról, Béláról tudok (aki 1893-ban, illetve '94-ben még meg sem volt születve), óvatosságom azonban jól jön ezúttal – az Új Magyar Irodalmi Lexikon nagyanyámat ha nem is esztétikailag, de adatközlésével igazolja. Mármint a tekintetben, hogy a nevezett dramoletről a lexikonnak is tudomása van, sőt arról is tájékozott, hogy az 1894-ben még csak huszonhárom éves, s a soproni evangélikus teológián és a jénai egyetemen végzett, a kolozsvári egyetemen is tanult Hamvas akkoriban az *Erdélyi Híradó* munkatársa volt. Kolléga szóval (1905-ben és 1906-ban az *Irodalom és Művészet* szerkesztője). Sőt: szög a fejben... Hamvas József 1895 és 1897 között Eperjesen tanított; Hamvas Béla 1897 márciusában Eperjesen született. Keresnék tovább, ha már ügyis család kutatásba, erdélyi és felvidéki kapcsolatok kurkálásába keveredtem. Szinnyei nem segít, ő az *Erdélyi Híradónál* megáll, Hamvas (Béla) biográfiája nem áll rendelkezésemre (a lexikonok pedig az apákat eltagadják). Maradok a gyanúval – ami bizonyára megfelel az igazságnak, Hamvas József Hamvas Béla apa-fiú viszonyának. Akkor hát bocsnát, kedves nagyanyám!

Ettől persze nem vagyok köteles – az unokától elvárható tisztelettel – egyetértenem Krompecher Hermin tizenkilencedik évében járó tanítónővel a „szép vers” kritériumait illetően, noha megértem, hogy a majdani „kicsiny házra” áldást kér kolozsvári nemzedéktársával. A későbbiekben is vitatkoznék az almanachlira csodálójával – bár próbálom figyelmeztetni magam, hogy a magyar irodalom még az Ady előtti korát éli Hamvas József és Palágyi Lajos beidézett verseinek idején. Azt is megpróbálom magam elé képzelni ugyanakkor (pár évtizeddel későbbre), hogy az Adyért rajongó anyám miként hadakozott – hadakozott-e? – az Ábrányi- és Reviczky-köteteket utódaira hagyott édesanyjával, nagyanyámmal.

De hát még messze van a *Vér és arany*, az evangélikus kolozsváriak kötőkéire járó Hermin a „házunk ereszéről” sem beszélhet még, legfeljebb ábrándozhat a jövendőbelijéről.

1894. március 11

1894. márcz. 11 én este.

Szerencsés már ez a mai nap. Délben írhattam naplómba, leírtam mindent, a mit jónak találtam, most este ismét van anyagom, a mely szívemet teljesen elfoglalja. Megígértem Grátnének, hogy ¼4 kor oda megyek hozzá, hogy együtt mehessünk a Dávid Ferenc-egylet felolvasására. A mint oda értem, azt mondták nekem, hogy várjunk még egy kisét, mert el akar jönni a felolvasásra H. is. Nemsokára ő is megjött. Mindenek előtt beszélünk a prédikációról; aztán igen sok s mindenféle másról. Először mentem életemben vele az utcán. Beh rövid volt ez az út! Meg is mondtam neki.

A felolvasások unalmasan kezdődtek, de igen érdekesen végződtek. Ferencz József unitárius püspök beszélt az idej felolvasásokról rendkívül kedvesen. Mikor véget értek, természetesen ismét együtt mentünk haza a kapuig, hol Grátné kérdezte, nem akarok-e felmenni hozzájuk? Miért ne menjek? gondoltam, ma úgy sem mulasztok semmit. Ott voltunk azután még ½7 ig, a mikor ugyanis elkísért haza egészen a kapuig. Igen csúnya idő volt, esett az eső, de szívem égett, hevítette a forró szerelem, mely bennem él. Arra gondoltam, hogy ha ő is úgy szeret, mint én őt, lehetetlenség, hogy egymáséi ne legyünk.

De én igen hiszem, hogy ő engem nem szeret, hiszen mind jobban érzem, milyen buta, milyen semmi vagyok én hozzá képest, milyen méltatlan vagyok rá. Csak most látom mily balga vagyok, mily vak a szerelem. De ki tud szívének parancsolni? A szerelem már gyökeret vert szívemben s nem tudom, elviselném-e, ha ezen gyökereket szívemből ki kellene tépni. Mégis – bár boldog volnék, ha ő engemet boldogítana, - semmi esetre sem akarom, hogy ő érettem feláldozza boldogságát. Kívánom neki, hogy legyen mindig mindig nagyon boldog, mert megérdemli. Én pedig bízom teljesen Istenben, tegyen ő velem akaratja szerint.

1894. márcz. 27 én.

Már tíz napja, hogy elmúlt a központi és mégis csak most írhatom le. Azt olvastam a múltkor, hogy legjobb napló a szív, – s azt el is ismerem. Átérezem az egészet s boldog vagyok ha csak gondolkok is rá, de leírni nem tudom, nem találok szót, melylyel érzéseimet kifejezzem. Miért is nem tartott örökké az a suppé-csárdás meg II. négyes, a legkedvesebb tánczok.

Jól írja Hamvas, hogy ez a mai mulatság a kötőkék koronája volt s ebben teljesen igaz van. Ha tudtam volna szomorkodni, kellett volna is, hiszen véget értek a mi kedélyes összejöveteleink. Ezentúl nem szólhatok többet suppéről – legalább egy ideig –, nem többet II. négyesről, a szép tavasszal beállott egy komolyabb időszak, – – nem lesz több kötöke! És vajjon – most azt kérdezzük – megválhatnánk mi oly hirtelen attól a kedves társaságtól, – megválhatnék tőle én, mikor legszebb perczeimet tagjai között töltöttem? Ó, az a válás nem történhetik oly egyszerűen!

Nem csak én, sokan gondolták azt, s ötlete támadt a rendezőségnek. Ezentúl össze fognak hívni rendező bizottsági gyűléseket, a hol természetesen mi – mint nem rendezők szintén megjelenünk. Egy ilyen gyűlés meg is volt márcz. 20 án. Mindenek előtt elszámoltunk, minek eredménye 90 forint tiszta jövedelem volt. Majd rákerült a sor a társas játékokra, s úgy mulattunk, mint valamelyik kötökén. Haza is együtt mentünk – párosan. Folyton csak köszönni kellett, mindenkinek akadt lépésről-lépésre ismerőse. Olyan benyomást tehattünk a járó-kelőkre, mint valami vegyes intézet növendékei.

Megjött a húsvét is és jól teltek a szünidő napjai. Eleinte meglehetősen egyhangúak voltak ugyan, de a mult emlékei között mégis kellemesek. Az egyhangúságot megzavarta hétfőn délelőtt egy meghívás Grátzékhoz, melyben tudtomra adják, legyek szíves velök egy kis tavaszi kirándulásban részt venni. Nagy volt most örömöm. Ismét alkalom – gondoltam – vele találkozni! Úgy is volt, kívülünk nem is volt meghíva senki. Kimentünk a Házsongárdba, ott kugliztunk, s igen kedélyesen töltöttük az időt. Este felé hazajöttünk, visszamentünk még Grátzékhoz és teljesen kimulatkozás után hazakísért H. ½8 kor. Fajem már egész kábult volt s nem tudtam örülni a holnapi ebédnek, melyre az assistensek voltak beinvitálva. Ebéd után kérdés és feleletet játszottunk, s mikor elmentek, volt még egy kis dolgom estig, mikor ugyanis színházba mentünk. Dobó Katiczát adták, eredeti történeti színmű. Elég jó darab. Különösen annak örvendtem ma, hogy Góth Sándor új szerződött tag talán képes lesz pótolni azon kitűnő színészeket, amelyek a kolozsvári színháztól virágvasárnapján elváltak.

Elkeseredésemben 1894. ápr. 4 én.

*Én Istenem, beh nagyon fáj
a szívem*

Mért is adott a Teremtő érző
szívet én nekem.
Meg szeretnék halni mindjárt,
hogy többet
Ezen a czudar világon soha
már ne szeressek.
Nem régen még boldog voltam
s azt hittem,
Hogy menyország s paradicsom
tisztán az én életem.
Tudtam is talán szeretni, leg-
alább azt gondolom,
Egyre csak azt hajtogattam,
hogy én őtet imádom.
Reménykedtem és gondoltam,
hogy az aranyos szeret
De most látom és tudom jól,
hogy ő gyűlöl engemet.
Aranynapjaim már elmúltak,
álom volt csak az egész;
Mily boldog, ki ily álomban
Tölti el az életét.
Nem szeretek mostan senkit
s érezem,
Hogy azóta szabadabb is –
nyugodtabb is életem.
„Fekete kenyér az élet” – azt
mondják a poéták,
„A szerelem a vaj rajta” –
Mindnyájan ezt állítják.
Megadtam már ennek árát,
ezentúl ám nem könnyen
Fog én rajtam erőf venni is-
mét az a szerelem!!!

1894. május 9 én.

Úgy volt, nem írok több naplót, nincs miért – gondoltam. Két hónapig nem is írtam, magam sem tudom miért. Eltettem volt már naplómát a régi könyvek közé, de ma mégis megsajnáltam szegényt, hogy egyszerre ilyen mostoha gyermek lett belőle, szépen előszedtem, fellapoztam a legelső üres oldalt, hogy írjak, írjak olyat, a mit leírni talán nem is lehet. Le akarom írni a mult hét történetét, inkább csak annak legérdekesebb részleteit, mint eseményeit életem legboldogabb hetének, az 1894 diki első májusi hétnak. Soká halasztottam, mert ma már 9 ke van, de nem tudtam magamat elhatározni. Végre mégis győzött a napló.

De már most végre elkezdem. A tavasz érkezéével meg kellett válnunk azoktól a sokat emlegetett kötőkéktől s bár mint szerettük is őket hajdan, kezdtük őket lassankint felejteni. Velük együtt elment minden kedvem a táncztól s mikor jött a majálisok ideje, erősen föltettem magamban, hogy többet nem tánczolk.

Már egy hónappal azelőtt folyt arról a beszéd. A fiatal emberek mindent elkövettek, hogy rászedhessenek; elkérték a négyeseket is s én még sem akartam engedni. Egyszerre azonban elő kezdtem készíteni úgy titokban mindent, ruhát, keztyűt a tisztítóba vittem, gondoskodtam minden egyéb szükségéről, majd pedig neki fohászkodtam s kiértem erre nézve a néni tanácsát. Ő azt úgymint gondolta körülbelől, hogy el fogok menni, belé is egyezett, csak gardedame nem akart lenni. Az már nem okozott nekem sok fejtörést; felkértem Czirják nénit, ki el is fogadta. Na most már minden meg volt; a négyesek és suppé-csárdás is oda voltak ígérve. S megjött a nagy nagy, május 2-dika. ½9 kor este kocsira ültünk s hajtattunk ki a lövöldéhez. A díszítés igen ügyes volt. Egy idegen vezetett be a terembe, hol még csak kevesen és mégis sokan voltak. Hozzánk sietett H. mulattatónak, henczegett nagyban a mai alelnök. Azt súgtam oda Czirják Mariskának: „Kezdetnek elég jó!” H. meg én megkezdtük a csárdást, aztán volt nagyszerű mulatság. A négyesek, persze élükön a másodikkal – kitűnően sikerültek. Az elsőt Grátz Gusztival, a harmadikat Kozmával, a másodikat ezzel a kettővel meg a tanár úrral táncoltam. A nagy szűnórán igen jól mulattunk, szükségtelen lefirkálnom, kik voltak az asztalnál, úgy sem felejttem el soha, kár, hogy gyorsfényképész nem volt ott. – A suppé-csárdást vagy 6 szor újrázták a tánczó párok, de én azért nem változtattam tánczosomat 6 szor; óh eszem ágában sem volt. S így ment tovább. Szóval reggel 5 órakor jöttünk a sétatéren át gyalog, mindenki párosan haza. Ez egyszer mulatság után nem tudtam aludni.

De mesélek ma még valamit. Elmondom május 5 kének történetét, a mikor t.i. tanítványaim megünnepelték nevem napját. A mint reggel bejöttem az osztályba, zajosan megéljeneztek; aztán kilépett közülök Koch Pepi és igen kedves köszöntőt mondott, majd pedig Emmerling szavalt egy költeményt a tanítóra. Ezek után én feleltem nekik, mi annyira meghatotta őket, hogy pityeregni kezdtek. Az egész igen szép és megható volt. Szeretetüket külsőleg is kifejezték; kaptam egy gyönyörű albumot, mely örökké rájuk fog emlékeztetni, – továbbá egy kis kocsit parfümmel és annyi virágot, hogy 12 lány hozta haza. Virágot még későbbben és más nap is kaptam, köztük volt összesen 5 menyasszonyi bokréta. Egész virágerdővé változott át lakásunk. Délután Gajzagóéktól kaptam egy igen szép virágcsokrot. Aztán volt még dolgom a városban; mikor azt elvégeztem és haza tartottam, csak jön velem szembe H. Mentünk egy darabig, egyszerre csak eszembe jut, hogy Taufferhez is kell mennem; kénytelen voltam visszafordulni. Az üzlet előtt köszöntem, de kért az alelnök, hogy várhasson meg. Nem is elleneztem. Igen nagy volt a csomag s azért egy kis pékinas hozta utánam s a mint úgy meggyünk ketten s mögöttünk a kis pék, egyszerre csak előttünk terem a néni. Úgy köszönt vissza, mint ha idegenek lennénk, de hirtelen visszatekint s megismer. „Hermin” – így kiáltott fel; én persze elpirultam, H. meg elkezdett nevetni s azt kérdezte tőlem, miért pirulok. Aztán mentünk tovább boldogan; én a menyországba képzeltem magam. A kapunál még nagyszerűen kívánt szerencsés névnapot; aztán válnunk kellett s én egyedül merengtem a földi boldogságon. Isten veled, kedves naplóm megint egy időre!!!

1894. június 10 én.

Most még magam sem tudom boldogság, vagy boldogtalanság volt-e, hogy eddig olyan optimista voltam. Azt hittem rózsás kert ez a világ, s benne minden ember arra törekszik, hogy a más életét megédesítse. Most meggyőződtem az ellenkezőről, pesszimista lettem, embergyűlölő. Óh, hogyne lettem volna azzá, mikor oly keservesen csalódtam abban, a kiről mindenkor gondoltam, hogy szeret, – szeret igazán!!!

Mily borzasztó volt nekem ez az elmúlt hét, a melyen meggyőződtem a valóságról. Egy nap háromszor is sírtam s gondoltam én most gyűlölöm H.-t; de midőn ismét megláttam, mégis hangosabban dobogott a szívem és erőt vett bennem az a gondolat, hogy ő még sem lehet jellemtelen, a minek én neveztem, hogy az nem maradhat úgy, a hogy van, éreztem, hogy én őt mégis igen, igen szeretem és ismét ébredezni kezdett bennem a remény, hogy talán ő is szeret. Hátha csak a világ előtt nem akarja azt annyira mutatni, mert mindkettőnknek árthat; vagy talán engem akar kímélni, ha mindez légvár maradna? És ha nem szeret, miért jön minden vasárnap a templomba, a német prédikációra is, melyet tán meg sem ért! De viszont, miért kísért haza mindig s épen ma nem?

Hagyom ezt, megoldja majd a sors, idővel megtudok mindent, hátha még egyszer boldog leszek!

Leszámoltam
(Palágyi Lajostól)

*Leszámoltam önmagammal
S veled is, te néma sír.
Nem kell nékem a jelentől
Semmi kincs és semmi hír.*

*Hadd maradjon más kebelnek
Mind a boldogság, öröm,
Elmulandó üdvösségért
Magamat már nem töröm.*

*Jól tudom, hogy egy kebelbe
El nem férhet két világ:
Zárva annak a jövőndő,
A ki múltó kéjre vágy.*

*El veled hát percznyi mámor
Szemem messzeségbe néz,
Nem sóvárgok földi üdvöt
S nem bánk földi szenvedés.*

Mai elhangoltságomban oly jól esett elolvasni Palágyi Lajos „Küzdelmes évek” című versgyűjteményét. Ezek között legjobban illik rám „Leszámoltam”.

Ez is jó:

*Virágos, fényes kikelet. ---
Virágos, fényes kikelet,
Meg nem csalod már szívemet!*

*Ragyogó, arany napsugár,
Szívembe fényt nem lopsz
be már!
Bohókás, játszi szerelem,
Többé nem incselegsz velem!*

*Szerelem, sugár, kikelet,
Ah, vége, vége, oda lett!*

E versszak is gyönyörű:

*Multat, jelent egymáshoz mérve,
Sajogni érzem e szívet.
Mi bánt? Hogy multam olyan
fényes?
Hogy jelenem oly zord,
rideg?*

1894. augusztus 31 én.

Beállott az ősz és ismét vége van egy szünidőnek. Komoly feladat vár újra reám és én egyre tervezgetek, hogyan fogom azt a legjobban megoldani.

Most megint újult erővel fogok munkámhoz annál is inkább, mert igen jól töltöttem a szünidőt.

Június utolsó napjaiban annyira el voltam keseredve, hogy kétségbe estem volna, ha a sikeres vizsga azt nem akadályozza. Látni azt, hogy az ember minden reménye meg hiúsul, mert, a kihez kötötte, abban csalódik, az borzasztó. Szavát megtartotta ugyan és eljött a luth. majálisra, de ezen tetteivel helyzetem még kiállhatatlanabb lett. Az első csárdást vele táncoltam, de hogy vártam a végét. Óh milyen volt a téliekhez képest! Borzasztó. Szerencsémre korán mentünk haza. A későbbi találkozások mind olyanok voltak, hogy legjobban szerettem volna meghalni. Vértő szívemnek egy kis szórakozást nyújtott azután Budapest. Igen örvendtem, hogy kedves szüleim és testvéreim mind egészségesek. Meglátogattam régi ismerőseimet és nagyon jól esett a viszontlátás. Genersich Irén, férj. Menyhárdné és férje igen kellemes benyomást tettek rám. – Budapesten igen sokat láttam; megnéztem a Fes[z]ty Árpád körképét, melyben egy kiválóan geniális gondolat van kifejezve s kivitele is olyan művészies, hogy lehetetlen a valót a művészettől megkülönböztetni. Láttam továbbá Munkácsy „Honfoglalását”, melynek kidolgozása, különösen plastikája kitűnő. Az állatkertben is voltunk; aztán a színházban „A három testőrben” és a czirkuszban, hol Mis Athléta, a világ legerősebb nője producálta magát. – Budapesten körülbelül 3 hétig tartózkodtam; innen azután Kőszegre mentem, hol csak a változatosabb élet hiányzott volna a paradicsomhoz. Nagyszerű életünk volt ott. Mondhatom remek Kőszeg vidéke. Minden nap tettünk egy kisebb kirándulást s így voltunk az Óháznál, a Hétforrásnál, a Königsgrabenben, a róthi erdőben, a klastromi, a gyöngyösi, a klauzeni erdőben, az intézeti kertben, a Szabó-hegyen stb. Egy párszor fürödni is mentünk a Gyöngyösbe.

Mikor Kőszeget elhagytam, mégegyszer benéztem Budapestre és még 5 napig ott időztem.

Onnan azután visszajöttem Kolozsvárra. Mindent a réginél találtam.

Mindjárt megérkezésünk után nagyszerű kirándulást kezdtünk tervezni. Célja volt a Detonáta és az aranybányák. De a kedvezőtlen idő és más közbejött akadályok mindenkor megghiúsíták tervünket. Végre mégis keresztülvittük.

Augusztus 27-ke volt, mikor reggel $\frac{3}{4}$ órakor elhagytuk Kolozsvárt. Pár percz mulva Monostorra értünk, hol megbotránkoztunk azon a tunya életen, melyet az ottani oláhok tanúsítanak. Úgy volt Szász Fenesen is, hová $\frac{1}{49}$ kor értünk. Innen még $\frac{1}{2}$ óráig tartott

az út Szász-Lónáig. Ez utóbbi már sokkal rendezettebb falu. Magyarok lakják és azért nem is láttunk olyant, a ki legalább valamivel nem foglalkozott volna. 1/210 kor Magyar-Fenesen voltunk, hol Kúnnénál megreggeliztünk. Igen jó tejet kaptunk fekete kenyérral és ordát, mit először ettem életemben. Ize olyan, mint az összement tej sűrűje. Magyar-Fenesen meg kellett várnunk Hanasiervicz urat, Tonsit és Gábit, kik Szász-Fenesnél elváltak tőlünk és az erdőn keresztül mentek Magyar-Fenesre. Igen fáradtan érkeztek meg s mikor ők is megreggeliztek 3/411 kor tovább indultunk Szent-László felé, mely már Torda-Aranyos megyében fekszik. Gyönyörű időnk volt. Egyetlen egy felhőt sem láttunk s a nap már majdnem egyenesen küldte forró sugarait a földre, mikor elhagytuk Szent-Lászlót. Útközben leszálltunk a kocsiról és felmentünk a hegyre egy forráshoz, melynél igen sok numolitát (Szent-László pénzt) láttunk. A hegyek egész formulációja itt már sokkal szebb, tetszetősebb, mint az előbbi falvakban. Egy kis gyaloglás után ismét kocsin mentünk tovább s nemsokára megpillantottuk egy völgykatlanban Magyar-Létát. Azután ismét eltűnt a hegyek mögött, mi újra élveztük a szép szabad természetet s úgy látzott, mintha mindegyik gondolatokba lenne merülve, mikor észrevettük, hogy a falu hátrán vagyunk. Elmentünk a másik végére s oda érve, kiszedtem mindent, a mi az elemóziából egy napra szükséges volt. Rövid félóra mulva már a Géczy vár felé tartottunk. Útközben igen sok numolitát és megkövesedett csigát találtunk s a míg így a hegyen felfelé tartottunk, megkértem vezetőnket, mondja el a Géczy vár történetét. Ez a monda fűződik ugyanis hozzá:

A Géczy vár sok száz meg száz esztendővel azelőtt Géczy gróf tulajdona volt. Egyszer elment a gróf a városba s ott megpillantott egy gyönyörű szép asszonyt, az ottani csizmadia feleségét, ki annyira megtetszett neki, hogy azonnal magával vitte haza. Soká éltek azután együtt. Egyszerre csak fölkerelkedett a csizmadia, hogy keresse meg a feleségét. Eljutott Géczy várához is és már messziről megpillantván őt a gróf, csak várta az ablaknál. A csizmadia oda is elment és azt kérdezte a gróftól, nem járt-e itt valami asszonyforma két fülivel. „Itt bizony megkapja” – felelt a gróf és mindjárt oda is adta a csizmadianak azt a három falut, mely a vár tövében fekszik: Asszonyfalvát, Felső- és Alsó-Fülét. A falvak átmentek a csizmadia birtokába s azt is képezték haláláig. Halála után az előjáróság megvette a falvakat.

Az út, mely a Géczy várhoz vezet, meglehetősen fáradságos, de némi változatosságot nyújtott egy néhány szikla mint Dezsőkő, Kisasszony köve, Varjúkő stb. Daczára annak már kissé unatkoztunk, mikor egyszerre egy magasabb helyre értünk, honnan mint valami panorámát, megpillantottuk a gyönyörű Géczy várat. Bár maga is elég magas sziklán épült, mégis mintegy völgykatlanban látszik feküdni az öt övedző sziklák között. A kisé unalmas út tehát bőven meg lett jutalmazva és talán éppen az az érdekes, a meglepő benne. Most már közel voltunk célunkhoz. Mikor elértük és még egyszer gyönyörködünk benne, leültünk ebédelni 1/43 kor. Aztán felmentünk a várra, honnan Toncsi megörökített két fényképen. Ma még körül is jártuk a várat, hogy minden oldalról gyönyörködhessünk benne. 1/47 kor ismét Magyar-Létán voltunk és innen indultunk Kis-Bányán keresztül Járára, hol a bácsinak egy jó ismerőse, az ottani doktor, már várt ránk. Még 1/2 órát kellett kocsin mennünk, míg lakására érkeztünk. Rendkívül kedves fogadtatásban részesültünk. Ott megvacsoráltunk, aztán elmentek a fiúk a vendéglőbe, mi meg sétáltunk még egy kicsit, aztán lefeküdtünk. Margit, Berta meg én egy szobában aludtunk. Roppant nagy heccz volt.

Augusztus 28 án.

Csak 6 óraker ebredtünk fel, gyorsan öltözködtünk, megreggeliztünk és még megnéztük Járát. Azután búcsúzva a kedves családtól, elkísért a doctor úr két falun keresztül. Először Szurduk következett. Mikor ezt elhagytuk, alig tudtuk eléggé bámulni azt a re-

mek vidéket, mely szemünk elé tárult. Jobbra a szép Jára folyó, balra igen szép sziklák. Egyszer megállottunk és egy kiapadt patakban mentünk fel a hegyre. Fönt egy kb. 8 m magas kőfalat láttunk, egy ún. völgyzárlatot, mely feltartóztatja az ottani patakot abban, hogy tavasszal megdagadva egész nagy szikladarabokat rántsón magával. A patakban, melyben felmentünk, láttuk is azokat az óriási köveket. Rövid idő múlva tovább mentünk s elértük Borrévet, melyen túl a Jára az Aranyosba ömlik. Ez roppant kedves hely. Itt elváltunk a doctor úrtól, ki visszament és mi tovább tartottunk Alsó-Szolycsva felé, útközben elhagyva Vidaly, Újfalú, Alsó- és Felső Podsága községeket és gyönyörködve az Aranyos folyó kedves partjában.

Szolycsvára ½1 kor érkeztünk és a közjegyzőnél Paschkánál szálltunk meg. Nemsokára azután útnak indultunk, hogy elérjük mai kirándulásunk célját a bűvő patakot. Az Aranyosnál még meg akartunk fürödni, azért ott hagytuk a hídnál a fiúkat és mi lányok tovább mentünk. Mindig jobban kezdett esni az eső, és mikor a gyermekek levették czipőjüket és Madeleine néni már majdnem egészen levetkőzött, teljes erőből megeredt az eső. Nem tudtunk most mit csinálni. A gyerekek alig tudtak czipőt húzni, Madeleine néni csak a gallérját vette fel és Berta kalapjának piros virágja egészen megfestette a kalapot, az ernyőről pedig csurgott le a fekete festék. Óh mi kedves látvány volt. Futottunk haza, mint az őrültek. A hídnál ott kaptuk a bácsit, ki roppantul csudálkozott azon, hogyan lehet ilyenkor visszajönni, hiszen ez a legjobb idő. Hiába kértük, ne menjen most, mert megfázunk, ő csak nem akart engedni s így kénytelenek voltunk abban a remek időben felsétálni a bűvő patakhoz. Azt állították 10 percnyire van innen; de mi bizony mentünk, mentünk jó sokat, míg egy parasztházhoz értünk, s csak innen pillantottuk meg azt a hegyet, melyet még meg kellett másznunk. Madeleine néni előre is irtózva attól az úttól, ott maradt a parasztházban, s mi nélküle mentünk tovább. Utunk keskeny ösvényen vezetett, melylyel szemben nagyszerű sziklák emelkedtek. Az echó 4-tagú volt. Remek erdőn kellett keresztül mennünk, melyben nagy páfrányokat és ördögbordát kaptunk. Hosszú bolyongás után – miután a bűvő patakon is egy igen keskeny deszkán mentünk keresztül, 3 órai járás után odaértünk a bűvő patak vízmedencéjéhez. Fenséges vidék volt előttünk. Óriási sziklafalak minden oldalról, mellettünk bűvő patak, benne szikladarabok, melyeket magával sodort. Ez a bűvő patak egy más helyen a hegyekben eltűnik és csak 2 kilométerrel tovább ezen a helyen, a hol mi voltunk, jut ismét felszínre. Itt egy nagy zárlat van készítve, mely megakadályozza a víz rohamos kitérését. Ezt a vízmedencét meglátni volt szándékunk. Életveszélylyel hágtunk meg e végből egy létrát, mely hidat képezett a patak és medence között. Gyönyörű volt a medence világoszöld színével.

Ott ebédelve, még soká élveztük a szép vidéket, aztán haza indultunk, el is tévedtünk, meg bikával is találkoztunk, míg végre Paschkaéknál éjjeli szállást kaptunk, mert már későn volt tovább menni.

2002. november 3.

Száznyolc év választja el a napló olvasóját a Kolozsvár–Monostor–Szászfenes–Tordaszentlászló–Magyarléta útvonalán át a Géczy-várhoz, majd a szolcsvai bűvőpatakhoz vezető kirándulástól, kirándulóktól – itt véget érnek a följegyzések, legalábbis betelik a füzet, a folytatás pedig nem került elő. Az unokák egyike és felesége, fiaik folytatták e táj bejárását, többet is annál, hiszen egy időben, a hatvanas évek elején Szentlászló beépült a családtörténetbe, a hetvenesek közepén iskolai ásatási táborban kutatták a fiúk a Géczyvár titkait; a szolcsvai bűvőpatak és a rekiceli vízesés pedig a naplóolvasónak gyerekkori emlékezetes élménye, hogy aztán fia, László, filmesként térjen oda vissza, amikor a Szabédi-problémát a *Felmentő levélben* filmszalagra rögzítették.

A (családi) történet tehát többféleképpen is folytatható – csak stílusán nem, legalábbis nehezen. Egy jó évszázadot – egy rossz évszázad tapasztalataival megterhelten – aligha sikerül átlépni. Igazi prózaíró (turgenyevi, csehovi tehetséggel) megteheti. Én a lírai prózának csupán a tanulmányozásáig jutottam el, doktori disszertáció, majd könyv született belőle; tényleg, vajon mit szőtt volna hozzá nagyanyám, ha olvashatja? Ezzel a kronológiailag lehetetlen eséllyel szemben, én olvasom Őt, meglepődve elbeszélői tehetségén. (A költőinek viszont teljességgel híján volt.) Amit az utód (személyem által) ígérhet, az adatok, korábbiak és későbbiek összehordása, a Mikes utcai „regény” felépítése, beleértve (valamennyire) az Ő további éveit és a mi történetünket (a gyermekeiét, kolozsvári vejéét, unokáit) – már ameddig a megtalált dokumentumok ehhez segítséget adnak. (A napló kritikai olvasatát e könyv, a további történet család- és háztörténet bírálóira hagyom, bármily nagy a csábítás a beleéző kritikus kommentárra.)

1893–94-ben még messze vagyunk a Mikes Kelemen utcai kirajzástól, sőt a XX. századtól is érdemben távol (Szabédi László, pályameghatározó tanárom az egyetemen, sem született még meg) – maga a ház sem áll még. Nagyanyám és nagyapám egymásra találására is várni kell, az első bálozások, első csalódás után jóval (?) következik a tudomás szerinti boldog házasság – és a házépítés. A családi legendárium szerint hosszú levelezés és hosszú jegyesség előzte meg az esküvőt, az anyagi lehetőségek hiánya késleltette az egybekelést. A jövőendő férj még Bánffyhunyon tanít, és aligha érzi magát olyan jól, mint egy „98. júli 14.” keltezésű, Kikindán lepecsételt levélke írója (Rudolf?), aki barátilag érdeklődik Hantz néni, Misike és Gyuluska hogylétéről meg arról, hogy „Mi újság e filia fatornyos hazájában?”, miközben a tanári szabadság gondtalanságáról számol be, no és arról, hogy „Itt Torontálban – a magyar Kánaánban igen szépek a kilátások. Cegléden meg pláne prima termés lesz.” A mini borítékon a címzés: Tekintetes Hantz Gyula tanár úrnak Bánffy-Hunyad (:Erdély:); a hátlapon a Magyar Kir. Posta 5 krajcáros rózsaszín bélyege.

Ugyancsak Hantz Gyula a címezte már egy tízfílleres turulos bélyeggel Bánffyhunyadról Kolozsvárra küldött levélnek, pontosabban Koleszár Lajos igazgató két névjegye hátára írt gratulációknak: az egyik 1903. augusztus 1-jén íródott, és „Gyula trónörökös úr” érkezése alkalmából küldi a családi jókívánságokat, a másik négy nappal későbbi dátummal ezt írja: „Áthelyezésem a Bpesti Közlönyben is megjelenvén: ez uttall is gratulálok!” Kezembe került egy öreges írású, július 1-jén küldött levél is („Hans Gyula tanár úrnak”), ezt is már Kolozsvárra címeztek, az Egyetem utca 1. szám alá, Krompecher Jenőné leveleivel. A „Kedves Öcsém Uram!” megszólítást követő pár sor a fiú születését regisztrálja örömmel, Hermin (az édesanya) kímélésére int a megszólított Öcsém Uram „bácsija” Budapestről; ha jól olvasom, az aláírás: Genersich. No már most az *Életrajzi Lexikon* négy Genersich-címszót közöl, a XVII. századtól errefelé jövő időből, valamennyien felvidékiek, cipszerek – miként a Krompecherek is, akikből ugyancsak kitelt néhány magyar, sőt európai híresség, főként orvosok. (Krompecher Pista bátyám emlegette, az 1940-es évek háború utáni felében, amikor bukaresti útjáról hazajött Erdélybe: közölte Groza Péter miniszterelnökkel, hogy a családban 14 egyetemi tanár volt. Magyar állampolgárként érvnek gondolta ezt a továbbra is itt-tartózkodáshoz, az engedély meghosszabbítása érdekében marosvásárhelyi katedrája megőrzéséhez. Ideig-óráig hatott az érvelés, aztán a többi kolozsvári és vásárhelyi bolyais professzorral együtt mennie kellett.)

Nagyanyámtól Guszti bácsit és Tóni bácsit hallottam sokat emlegetni a dédanyai Genersich-rokonságból; ha jól tudom, és jól adom tovább, a gyermekorvos professzor Guszti bácsi volt a szegény rokon lányt közvetlenebbül támogató, a kolozsvári családi otthonukba őt befogadó – Genersich Antal a magas tudományokkal nyilván elfoglaltabb tudós orvos (a többi unoka fordítva tudja, vagyis nem igazolja az én emlékezésemet a Mikes utcában hallottakra); G. A. Kolozsvárt, majd Budapesten a kórbonctan nyilvános ren-

des tanára, 1910–11-ben a budapesti egyetem rektora volt. Tehát aligha az ő reszketeg betűit olvasom, 1903-ból, a „bácsija” fölött. De ha már a gyakran emlegetett családi hírességek, a csak távolból feltűnő nevek közé tévedtem, Krompecher Jenő bácsit se hagyjam ki az emlékezésből, nagyanyám hivatásos katonatiszt bátyját, aki azt a kényelmes börgarnitúrát küldte szüleimnek nászajándékba, amelynek két foteljében, felváltva, egyetemi vizsgáimra készültem, hogy aztán Laci és István fiunk meg István fiai és lánya bújócskázhassanak mögöttük, mind a mai napig. Gyanítom egyébként, hogy az „Édes Herminkém!” megszólítású képeslap – Kiss Ferencet, a Kálvineum szónokát ábrázoló fényképpel – az öregségére tábornoki rangig avanzsált Jenő bácsi karakteres, energikus írását őrzi, 1914-ből. Azt nem is próbálom megfejteti, hogy minek kapcsán említi az aradi üzletvezetőséget, ám bizonyosan családi hír, hogy „Constant holnap reggel indul Montenegróba, állami kiküldetésben”, valamint a Berta (Hermin, azaz nagymama testvére) és mama (nekem tehát dédmama) soraira történő utalás: „ha a mama megerősödik eléggé, akkor 4-én v. 5-én útra kelnek Pestre”. Ez a képeslap már Ngos Hantos Gyuláné úrasszonynak a nevére, Kolozsvárra, a Mikes Kelemen utca 15-be érkezett.

De újra előreszaladtam a levelek olvasásában, hiszen vannak a (kolozsvári) Szentegyház utca 31. alá címzettek is, igaz, már Hantos (és nem Hantz) Gyulának küldöttek. Sajnos, egyik sem a hosszú jegyesség egy-egy mozzanatát idézi fel (a szemérem vagy a szerencsétlen véletlen foszt meg Hermin és Gyula szerelmének írásos dokumentumaitól? – mert egyéb dokumentumnak itt vagyunk mi, az unokák, déd- és ükunokák); a tanári pálya állomásairól szólnak, az időszaki, majd állandósuló megbízatásokat igazolják a Kolozsvári M. Kir. Állami Polgári Leányiskola igazgatójának, Pallós Albertnek különböző fürdőhelyekről (Tusnád, Bártfa, Karlsbad, Ó-Tátrafüred, Herkulesfürdő) vagy éppen Velencéből, egyszer pedig Svédország határáról, egy luxushajóról, 1905 és 1912 között küldött nyári levelei. Hantos Gyula tehát megbízható helyettes, feladatvégrehajtó volt (amíg a főnök üdült, nyaralt), amint hogy volt diákjai is szeretettel, bizalommal fordultak hozzá. Megtaláltam három levelét gyermekkorom kedves öreg (öreg?) tanár néni-jének; nagyanyám, majd tőle örökölten édesanyám heti látogatóját, vacsoravendégét, a család hűséges barátját, Kolozsvár belvárosában alighanem az idegennek is feltűnt, különösségében is dekoratív alakját fehér hajú tündéréként próbáltam valamikor – egykori „unoka” minőségemben, felnőtt ésszel visszagondolva – megidézni (akinek nem csupán zöld kalapja, panyókára vetett ballonkabátja és cserkészbotja nem látható többé a város utcáin, de sírja sincs már a Házsongárdban, gonosz rokona abból is kisemmizte!). Csak töredékeket idézhetnék ebből az áldozatos, végtelen szeretettől áthatott pedagóguséletből – amelyről most meglepő részleteket tudok meg. Hantos nagyapámnak köszönhetően vált lehetővé Ilona (néni) továbbtanulása, Kolozsvár után a debreceni tanítóképzőben, illetve a Református Felsőbb Leányiskolában. A hálás (pincér) apa és (később) a kolozsvári Református Leánygimnázium tanárnőjévé lett lánya 1913-ban és 1915-ben a Major utca 15-be a „Szeretve Tisztelt Tanár Úr”-nak címzett levelei a szülői, illetve tanítványi köszönet őszinte megnyilatkozásai. Rakuscscinecz Ilona még mint IV. osztályos tanítóképzős növendék írja Kolozsvárra: „Egy-egy munka évad gyümölcsének élvezésekor újra meg újra fellobban lelkemben az őszinte hála Jóakaróim iránt, bizalommal kérem az Istent, áldja meg Azokat minden áldásával és erős a hitem, hogy nem kértem, és nem kérem hiába!”

A Major, illetve rövidesen (talán 1914-től) Mikes Kelemenre átkeresztelt utca 15. számú házába küldött jókívánságok beérni látszanak. 1914 szeptemberében Constant még mint állami polgáriskolai tanárnak küldi levelét Budapestről a Mikes utcába, rokonának, Hantos Gyulának, de a Kultuszminisztériumból szerzett hírek alapján jelzi: „kilátás van arra, hogy a jövő tanévben Te leszel az egyik kolozsvári fiu polg iskola igazgatója”. A le-

vélíró hosszan részletezi a kilátásokat, ugyanakkor türelemre inti a címzettet, többek között így: „A mellékjövedelem miatt ne esetek kétségbe, hiszen eltekintve a mostani háborús időktől, a mikor velünk együtt Ti is szabadultatok egy esetleges végzetes áldozattól, – valóban fényesen álltok jövedelem dolgában más hasonló rangú tisztviselő családokkal szemben.” A beígért fiúiskolai igazgatóság felé mutat egy kézzel írott, ám hivatalosan iktatott átirat, amelyben Deme Károly, a Kolozsvári M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola igazgatója értesíti Hantos Gyula polgári leányiskolai tanár urat, hogy a miniszter úr a 94.018/1914 számú magas rendeletével a címzettet a polgári fiúiskolához helyezte át; „szívesen üdvözlöm, mint a testület új tagját, akiről meg vagyunk győződve, hogy b. személyében a tanítás és iskolai nevelés színvonalának emelésére irányuló törekvéseimben hatóság támogatóra találtam”. Az igazgatói megbízás (kinevezés) azonban továbbra is kérik. Egy budapesti közbenjárásra érkezett válasz (1917. március 1-jén) arról tudósít, hogy Pallos igazgató még nem adta be nyugdíjaztatási kérését, helye nem üresedett meg, „s így Hantos Gyulának az áthelyezése iránti kérelme, mivel egyben a polgári leányiskolai igazgatói állásra is pályázott, jelenleg függőben tartatik, hogy aktualitása esetén legyen elintézve”. (A levélborítékon – talán a régi beidegződés miatt – még Major utcát tüntettek fel, házszám megjelölése nélkül, zárójelbe odairva: Széchenyi-tér mellett.)

Valószínűleg ebből vagy még a jóval korábbi időből származik a megsárgult, töredező ívpapíron fennmaradt (tanári?) fogalmazvány, amely „Újabb irány az irodalomban” címet viseli, és a cím alatt három pontban foglalja össze mondanivalóját: 1. Általános áttekintése az egyes koroknak, azok irányelvei; 2. Az említett irányok jó és rossz oldala; 3. Ezen újabb irány keletkezése (regények és ifjúsági olvasmányok) s utasítás. Nos, többszöri figyelmes olvasással igyekszem kiszűrni az eredetiségre nem törekvő dolgozattól, hogy mit vehet magára az unoka mint „utasítást”, persze választott (irodalomtörténeti, szerkesztői) szakmája szemszögéből ítélve meg a közel (vagy több mint?) évszázados szöveget. Az irodalom egyértelműen közügyi szemlélete végig érvényesül itt, és feltűnő az összefoglalás készítőjének hangsúlyosan magyar elkötelezettsége. A régi irodalom műveinek megítélésében természetesen nélkülözhetetlenek az egyházi, felekezeti szempontok, ám kiemelendő a fogalmazás elfogulatlansága. Mert íme: „A protestantizmusnak hazánkba való jutása az irodalomnak is más irányt adott, a bibliafordítások egész sora keletkezett, s majdnem minden tudományban tettek kísérletet magyar emberek s kezdetét vette a protestáns és kath. papok közötti vitatkozás, melynek nyelvünk fejlődésére, tisztulására megbecsülhetetlen jó hatása volt, sőt e korban nyomára találunk az első magyar drámának és tanító költeményeknek [...] A 17. században újra változás észlelhető, a kath. kerekednek az eddig többségben volt prots. fölé, mely az irodalomra sem maradhatott hatás nélkül, ahol az előbbivel ép ellentétes irány uralkodott. A vitázás terén a híres Pázmány P. volt a helyzet ura, ki predikációi, Kalauza és imádságos könyve, de különösen nagy számú térítő levelezése folytán több mint 30 főúri családot térített vissza a kath. hitre, mi élő bizonyossága rendkívüli nagy tehetségének s ékesszólási képességének. P. ellenségei közül prots. részről mint kiválóbbakat meg kell említenünk a sokat hányatott nagy nevű Szenczi Molnár A. és Geleji Katona Istvánt, az előbbi zsoldárai, szótára és nyelvtana, utóbbi egyházi beszédein kívül, Grammatikáskája s Öreg Graduáléja folytán szerzett nagy érdemeket, míg Apáczai Csere János a bölcséletet szólaltatta meg magyar nyelven s habár munkája ellen sok kifogást tehetünk, mert a felvett anyagot nem rendezte és összegezte kellőleg és sok hipotézisen alapuló tant is felvett, mindazáltal övé az érdem, hogy a bölcsélet nálunk jóval előbb, mint a németeknél anyanyelven szólalt meg.” A továbbiakban szó kerül Zrínyiről, Gyöngyösiről, a kuruc dalokról, Csereiről, Mikesről. Majd a dolgozat (a fennmaradt lap) így zárul: „Az irodalmunknak több mint félszázados haldoklása után végre újból akadt több művelője s mint a sötét éjszaka útját tévesztett

vándort az előbukkanó hold megmenti aggodalmaitól, úgy mentette meg irodalmunkat a derék Bessenyei és testőr társai azon végpusztulástól, mely azt fenyegette. Egész sereg író keletkezett, mintha csak egy erős hullám vetette volna őket a tengerfenékről a partra, élénk munkásságot fejtettek ki s most már nemcsak hogy minden műfaj művelőire talált, de a külföldi irányok is ismertté váltak s költőink hol a német, hol a francia és deák mintákat igyekeztek követni.”

Érdekesen cseng össze ezzel az irodalmi dolgozattal egy (hasonló állapotú lapokon megőrződött) történelmi áttekintés a magyarságról, Magyarországról. Az alkalmat „az első ezredév elteltét hirdető, dicső múltunkra emlékeztető kiállítás” nyújtja. (Az unoka szívesen társítaná ide esszébe foglalható gondolatait egy közelmúltbeli nagy évfordulás kiállítás – a budapesti Millenáris Parkban látott, újabb dicsőségeket látványra fogalmazó „Álmok álmódói” – kapcsán, ahol Kolozsvárnak is jutott hely, Kós Károlytól a színjátszó hagyományokig. De visszafogja magát – ahol lehet, spórol a hosszú zárójelekkel.) A látottak „kellő méltánylása” gondoltatja végig a fogalmazvány szerzőjével a magyar históriát, a pártoskodások, testvérharcok és a jó döntések történéseit. A „jelen század” (vagyis a XIX.), különösen annak első negyede óta tapasztalható csodálatos haladás, a lángszellemű emberek nyűgözik le a lelkes hazafi dolgozatírót. Petőfit nem említi, ám szinte az ő szavaival írja: „Nekünk megállnunk nem szabad, nem csupán az a cél, hogy gyönyörködjunk abban, mit képes a magyar teremteni, hanem az, hogy erőt, lelkesedést merítsünk a jövőre. Még sok tekintetben például szolgálhatnak nekünk a németek, franciák és angolok, csakhogy amit tanulunk, alkalmazzuk a mi természetünknek megfelelőleg. Különösen a népoktatás terén van sok hiány, ezekre megy még azoknak száma, kik írni olvasni nem tudnak s nem értik az állam nyelvét. Igazán nagygyá és magyarrá csak úgy lehet hazánk, ha fiai és leányai Kárpátoktól Adriáig szívben lélekben egyetértenek s ha nem is imádják egy nyelven az Istent, mert az egynyelvű ország gyenge, de megértik egymást. Akkor majd elmondhatjuk, »Magyarország nem volt, hanem lesz.«” A szépirodalomért lelkesülés, egymás szeretete, a hazaszeretet biztosíthatja a boldogságot és éltetheti a reményt, „hogy egy új ezredévet érünk, s hogy dicső hazánk állni, virágozni fog, »míg az ezüst Dunának tükörén egy honfi szem pihen s magyar lakik a parton s a hazának csak egy romlatlan gyermeke leszen.«” (Eötvös)

És itt, e milleniumi emelkedettségu mondatokkal, az Eötvös-idézetrel váratlanul összekapcsolódnak a szálak. Eszembe jut, hogy nagyanyám tizennyolc-tizenkilenc éves korában írt naplója Eötvös-mottókkal indult, a nagyapai történelmi-hazafiúi vallomás Eötvössel zárul. De hiszen a nagyszülői könyvtár maradványai közt valahol lennie kell egy félbőr kötésű, gyerekkoromban sokszor megcsodált könyvnek, amelynek gerincén ez volt olvasható:

Eötvös

Gondolatok

És csodák csodája, 2002 novemberében megtalálom az egyik, nehezen hozzáférhető (a használaton kívül került, föltehetően házunkkal egyidős, sokaktól megcsodált szecessziós kályhát körülbástyázó) könyvespolcomon. 1886-os jelzetű „emlék-kiadás”, könyvművészeti remek, a lapok széle aranyozott. A 480 lap semelyikén sem látok lapszéli jegyzetet, de két helyen leprévelt, megbarnult gyöngyvirág van a könyvben. (A ház mögötti kertben ma is tengernyi a májusi gyöngyvirág, tenyészik azóta is, hogy a tulajdonosi felelősséget nyugdíjasként átvállaló apám levette róla a gondját.) És hogy a romantika folytatódjék, a jelzett helyekről, a gyöngyvirágos oldalakról ide másolok (én is) egy-egy Eötvös-idézetet, a *Gondolatok*ból. „Csak ahhoz támaszkodhatunk, mit erős karokkal ragadtunk meg; s ki a társaságtól visszavonul, nem panaszkodhatik, ha később elhagyatva látja magát. A világ, melyet nélkülözhetőnek tartott, könnyen nélkülözni fogja őt is. Mint a

mágnes, ha soká vassal érintkezésbe nem jön, gyöngébbé válik: úgy az ember, ki a társaságtól visszavonult, lassanként elveszti vonzerejét.” És a másik idézet: „A házaselet – mint egy régi tapasztalt barátom mondá – szép dolog, csak kissé sokáig tart, s épp azért csak az találhatja benne meglegedését, ki a viszony kötésénél oly tulajdonok által határozatja el magát, melyek állandók.”

Legyőzve a rátaláló elégedettségét, a kényelmességet, további lehetséges kapcsolódásokat keresve, a polc eldugott sarkából kihúzom a *Gondolatok* melletti könyvet is. És most jön az igazi meglepetés, a váratlan igazolás. A még díszesebb, piros-arany-fekete kötésű szecessziós tervezésű könyv belső címlapján, pontosabban az előzéklapon, az *Emlék- és ünnepi beszédek* cím fölött, nagyanyám szép betűivel megörökítve áll e másik Eötvös-kötet ajándékozása: „Hantz Gyulának emlékül Kolozsvárt, 1898. jan. 23. Krompecher Hermin”.

Hantz, azaz Hantos Gyula polgári iskolai tanár és Krompecher Hermin tanítónő Eötvös József intelmeinek szellemében házasságot kötött, a viszony kötésénél oly tulajdonok által határozatva el magát, melyek állandóknak bizonyultak. Most már közös történetükről ott találok adatokat, ahol nem is gondolnám. A Lepage Lajos kolozsvári egyetemi könyvkereskedésében vásárolt, az 1913–14. iskolai évre szóló zsebkönyv (Polgári iskolai tanárok zsebkönyve, szerkeszti: Kovács Samu, Szeged) a tanulók kézzel kitöltött jegyzéke és a (kinyomtatott) hivatalos tudnivalók közti fehér lapokon néhány családi bejegyzést tartalmaz, nagyapám írásával. Eszerint a „Gyermekeknek lenni kellene 1914. augusztusban” cím alatt:

Gyulának	33 kg	volt	30 kg 60
Iréneknek	27 kg 10	"	26 kg
Ilusnak	17 " 01	"	14 " 30
Hermin 1914. VIII 10.	54 kg		
Én	"		72 "

A három gyerek (vagyis az első három sorban szereplő) adatait összehasonlítja Constant gyermekeinek „állítólag” hiteles, 1914. júliusi számsorával, sőt itt már a magasságot is megadja (Gyula: 143, Irénke [azaz édesanyám] 133, Iluska 103 cm – 1914. augusztus 10-én); sietősebb, idegesebb betűképet mutat az egy évvel későbbi súlybejegyzés, amely szerint a Hantos-gyerekek általában egy kilóval gyarapodtak, édesanyjuk fél kg-ot, az apa viszont 11 és fél kilót (!) fogyott. A Zsebkönyvben (nyomtatva) megtalálható „A felső nép- és polgári iskolai tanárok 1912. évi december 31-én lezárt rangsorozata” (az egész akkori Magyarországra vonatkoztatva, Kapuvártól Brassóig és Nagyszöllőstől Újvidékig). Hantos Gyula a 332. sorszám alatt szerepel a VIII. fizetési osztályban, évi 3600 koronával és 1170 korona lakáspénzzel.

A levelek közt megőrződött néhány számla ad bizonyos támpontot a korona (1914–15-ös) értékének megmérésére. 1914. január 31-én Szász Károly köszönettel nyugtázza Hantos Gyula úrnak „egy vászon ottomán” (60 korona) és egy lószőr matrac (50 korona) kifizetését. (Az „ottomán”-ról az *Értelmező Szótár* azt tudja, hogy díványszerű, támla nélküli kerevet, melynek két végén párnázott könyöklő van; rémlik, gyerekkoromban ültem rajta.) A Major utca 15-be küldött 1914. április 30-i jegyzék egy 174 cm-es kerti pad, egy 71/110 cm-es kerti asztal és négy db kerti szék kifizetéséről tanúskodik, összesen 85 korona értékben. (A zöldre festett pad volt a legtovább szolgáló, fél évszázaddal elkészülte után is használható darab, a vasrésze talán valahol még megvan, a kert végében vagy a pincegádorban. Ez utóbbi szó most bukkan föl a tudatmélyből, ugyancsak nagyanyai örökségként.) Az M. Kir. Állami Ipari Szakiskola Kolozsvár fejlécével ellátott papíron 1915-ös árajánlatok olvashatók, a hálószoba 1100 korona (lealkudva – ceruzával bejegyez-

ve – 880), a „férfi dolgozó, illetőleg fogadószoba” ára 750 korona lett volna. A konyhabútor (még 1914 áprilisában) 304 korona, egy másik ajánlat szerint az „úri dolgozó szoba berendezés” 888 korona. A már használatba vett házra vonatkozik egy 1912. november 12-i (olvashatatlan aláírású) levél, amelyben azt tudatják Hantos Gyula tanár úrral, hogy a nyilván kellemtelenségeket okozó szalámigyár – a közegészségügyi vizsgálat és intézkedés eredményeként – a tavasszal elköltözik a szomszédságból. „De amennyiben a jelenlegi gyárüzem házát rongálná – és egészségtelenítené – méltóztassék reám hivatkozva Csoma rendőrkapitány úr irodájában /: Bocskai-tér 3 sz ./ jelentést tenni, – és biztosíthatom, hogy panasa okvetlen orvoslást talál.”

A város – Kolozsvár – korabeli állapotrajzát, legalábbis a külsőségeket, a városképet őrizte meg, jegyezte fel 1918 nyarán (vagyis a Monarchia utolsó hónapjaiban) az apa nevét viselő, akkor tizenöt éves fiú, egy rokon látogatás, vendégkalauzolás apropóján. (H. Gy. négy évvel korábban, 1914 augusztusában még csak 143 cm magas, amikor az apai Zsebkönyvben említett unokatestvérek egyike 151 cm, az ifjabbik pedig, a Gyulánál két évvel fiatalabb Pista is már 148 cm – a magassági különbség nyilván kamaszkorukban is megmaradt.) Constant gyermekei Budapestről jönnek a Szamos-parti városba, s a majdani földrajztudós, a negyvenes években az emberföldrajz kolozsvári egyetemi tanára (előbb a budapesti egyetemen Teleki Pál asszisztense) – a holnapi neves amerikai építész (Krompecher Lászlót) és európai híru anatómussá váló öccsét (Krompecher Istvánt) kalauzolva – a „Gyakorlatok” füzetébe írja benyomásait. A gyermeki megjegyzések közt feltűnik a felnőttre igencsak jellemző irónia (amiből még én is emlékszem valamire, keresztapám gyerekijesztő vicceire). A címben beígért Budapest-leírás sajnos nem készült el – de hát itt úgyis Kolozsvárról beszélünk.

1918 nyara

Kolozsvár és Budapest 1918-ban

Egy szép tavaszi napon levelet hozott a posta Budapestről. Délelőtti munkánktól elbágyadva bontottuk fel, de bezzeg rögtön örömkacaj váltotta fel bágyadtságunkat, midőn megtudtuk, hogy nagybátyámtól jön a levél, aki meghívott bennünket t.i. engem és a húgomat a nyári szünidőre.

Nagybátyám szintén családos ember volt három gyerekkel: két velem körülbelül egykorú fiúval s egy leánnyal, ki nálam valamivel fiatalabb volt.

A meghívást természetesen elfogadtuk, de olyan módosítással, hogy hadd jöjjön le a két fiú is hozzánk, Kolozsvárra, a nyár folyamán.

Ebben is megegyeztünk s most már alig vártuk az iskolai év végét, hogy szabadságunkat felhasználva kedves és tanulságos utazást tegyünk.

A tanév befejeztével a körülmények úgy hozták magukkal, hogy előbb László és István, így hívják unokatestvéreimet, jöjjenek le hozzánk s miután ők néhány hetet vidéken töltöttek, mi menjünk fel Budapestre, megismerni és élvezni a főváros szépségeit.

Július 3-án egy szerdai nap reggelén meg is érkeztek a fiúk édes apjokkal, ki lekísérte őket, de már aznap este visszautazott.

Először lakásunkat, házunkat, kertünket ismerték meg az új kis (egyenként majdnem 2 m magas) vendégek, azután pedig sorra kerültek Kolozsvár kevés, de nem éppen érdektelen nevezetességei.

Kolozsváron meglátszik, hogy régi város, s első tekintetre látni lehet, hogy esze ágában sincs haladni a korrallal.

Kolozsvár a múltjából akar élni, ami akármilyen fényes, mégsem képesít a fejlődésre. Utóbbi időben azonban néhány gyár keletkezéséről van szó, s reményem, ha ezek megvalósulnak, némileg elő fogják mozdítani Kolozsvár fejlődését.

Megnéztük a főteret, amelyet, azt hiszem, hazám bármely vidéki városa méltán irigyelhet. Jól kövezett nagy négyszögletű tér, közepén a Szent Mihályról elnevezett impozáns gót plebánia templommal. Zsigmond király idejében épült, 60 méternél magasabb tornyán azonban meglátszik, hogy újabb keletkezésű. Milyen kár, hogy a háború pusztító fürgetege e templomot sem hagyhatta teljes épségében; a tornyot borító régies színezetű fedelét elvitték s most fényes fehér pléh(?) fedele hirdeti a háború semmit tekintetbe nem vevő barbarizmusát. A hatalmas épületet, melynek gyönyörű főbejárata nyugatról nyílik, szépen ápoltság övezi, mely csak emeli a nagyszerű hatást. Régebben rendetlen házcsoport vette körül, melyet azonban később leromboltatott a város s így érték el, hogy a főteret most ilyen szép. Efféle üdvös intézkedésekre Kolozsvárt most is sok szükség lenne.

A templom előtt a déli oldalon szépen elrendezett virágágyak közt áll Fadrusz Jánosnak, a kiváló szobrásznak mesés műve, Kolozsvár nagy szülöttjének, Mátyás királynak lovas szobra. A méreteiben és kivitelében meglepő mű, bár különálló egységet alkot, szinte kiegészíti a templom által nyújtott remek látványt. Ezt utolérő szoborművet Budapesten sem láttam.

A főteret, hivatalos neve Mátyás király tér, leginkább régi, történelmi nevezetességű épületek szegik be, különösen a nyugati oldalon. Van azonban már egy néhány egészen modern épület is, ami kellemetlenül hat, mert kirívó ellentétet képez.

Terünk déli oldalán van a városháza. Ez az ócska épület méltó párja a budapestinek. Ám Budapesten abban is lépést tartunk, hogy papíron már nekünk is gyönyörű városházunk van.

A városháza előtt vonul dél felé a Deák Ferencz utca. Elején áll Kolozsvár háborús emlékszobra, a „Kárpátok őre”. A faszoborba, mely egy téli öltözetű honvédet ábrázol, már elég sok szög van beverve. A szögek árát valamely jótékony alapra fordítják. A szobor közepén ott díszleg három arany betű K. O. Z.: Károly Ottó Zita; az uralkodópár is váltott egy 1000 koronás szeget.

A városházával szemben van a gr. Teleki féle ház, itt szállott meg 1848 karácsonyában a Kolozsvárt győzelmesen meghódító Bem tábornok.

Említésre méltó még a főteret régi épületei közül a Rhédey- és Jósika-ház.

A főtérről minden irányban utcák vezetnek, ezek azonban, bár nem éppen csúnyák, már nem nyújtanak olyan képet, mint főterünk. Általában minél kijebb megyünk, annál falusiasabb látványok tárulnak elénk. Az utcák legtöbbször, kevés kivételével szűkek és görbék. Volt szó egy időben arról, hogy villamos vasút közlekedjék nálunk is, mint ahogy ma már hazánk minden olyan vidékén, mely haladni akar. Az utcák közül azonban alig van olyan, ahol elférne a két sín anélkül, hogy az egyébfajta közlekedést tökéletesen meg nem ölné. Lehet, hogy városunknak bölcs tanácsa mint már annyiszor, most is a külföldet fogja utánozni, s a kocsik a házak tetején fognak tovaگردülni, mint Londonban. Félek azonban, hogy még mielőtt az eszme ily „magas” megtestesülése megbuknék, ami pedig azt hiszem elég hamar bekövetkezne, az egyik rozoga ház le fog omlani s a lezuhant és összetört és otthagytott kocsit hirdetni fogja az utókornak a földi dolgok mulandóságát.

Dacára a fent elmondottaknak, van mégis egynehány szép épület itt a Kossuth Lajos utcában: az evangélikus templom, mely megérdemli, hogy belülről is megtekintsük. Remek hangú orgonája országszerte híres s maga a tiszta, világos kis templom is kellemes benyomást tesz. Falai, oltára, a padok mind tiszta fehérek. A templom oldalain nagy ion

oszlopok, oszlopfejeiken aranyozással. Unokatestvéreim fényképfelvételt is csináltak róla. Ebben az utcában említést érdemel az unitáriusok temploma és főgimnáziuma. Előbbin, minden kétséget eloszlatandó a felírás: In honore „solius Dei”. Az utca végén van még a hatalmas, modern stílusú iparkamara. Kolozsvár belvárosát régebben fal vette körül hatalmas bástyákkal és kapukkal. A Kossuth Lajos utca végén is volt egy kapu, a magyar kapu. Pár évtizeddel ezelőtt lerombolták azon a címen, hogy akadályozza a közlekedést. Igazán, ha az ember ilyeneket hall, az jut eszébe, hogy vajon nem-e neveznek minket, magyarokat a nyugatiak méltán barbároknak?

A Wesselényi Miklós utcában áll az ócska posta épület, amelyet majd egyszer szintén új palota fog felváltani.

Az Unió utcában a Redoute épülete régebben mulató hely volt, most már olyan rozoga, hogy arra sem való. Ebben mondták ki 1848-ban Erdély unióját Magyarországgal. Innen kapta az utca is nevét. Itt van még az osztrák–magyar bank épülete.

Megnéztük a Mátyás király utcában Bocskai István és Hunyadi Mátyás szülőházát is.

Kolozsvár 60 ezer lakosából egy nem régen látott kimutatás szerint 18 ezren járnak iskolába. Ez természetesen rengeteg iskolát is követel. Az Egyetem utcában van Kolozsvár főiskolája, a Ferencz József Tudományegyetem. Mellette a piaristák roskadozó temploma. Az egyetem Farkas utcai homlokzatán levő tympanont nem engedik halandónak látni az istenek, mivel olyan szűk az utca, hogy a túlsó oldaláról is majdnem csak alulról lehet látni. És ha Kolozsvár kedves látogatója mégis gyönyörködni akarsz az egyetemnek a menyországhoz közelebb eső részeiben is, akkor tegyél úgy, mint mi tettünk, másszál föl szépen a kolozsvári köztemető tetejére (a temető egy hegyoldalban van) s onnan látni fogod a tympanon nagyszerűségeit. I. Ferencz József királyt és a mellélakalokot, amint mind alacsonyabb és alacsonyabb helyzetben körülveszik Ófelségét.

Az egyetemmel szemben a róm. kath. főgimnázium régi épülete áll. Még valamelyik Bátorai alapította s régen főiskolája is volt.

Ebben az utcában van az ugyancsak régi, ref. collegium, melyet még Bethlen Gábor alapított. Mellette a reformátusok ócska temploma. Tornya nincs, leégett egy tűzvész alkalmával. Az egyszerű, nagy templomnak szépen díszített orgonája van, de különösen a jelképes ékítményekben gazdag szószéke tűnik ki.

A várost régen körülvevő és már fentebb említett falaknak a templom mögött is van egy kevés maradványa és a még aránylag jókarban levő híres Bethlen bástya.

Jártunk a város nyugati oldalán levő botanikus kertben is, amely nagyon szépen van rendezve. Gr. Mikó Imre tulajdonát képezte a kert, s ő ilyen célra az Erdélyi Múzeum Egyesületre hagyta. El is készítették a gróf szobrát s a bejárattal szemben állíttatták fel, némelyek szerint kapusnak. A kertet egyébként, mivel mostani helyén nem fér, át fogják lakoltatni egy más, már kijelölt szép helyre. Kár, hogy az új hely elég messze van. A kertben van a vegytani és állattani intézet. Ez utóbbi egész Magyarországon a legelső a maga nemében, céljának és az ízlés következményeinek egyaránt megfelel. Múzeumában a szebbnél szebb kitömött állatok mindvégig ébren tartották érdeklődésünket. Nagy előnyére szolgál a múzeumnak, hogy az egyes állatok mind természetes környezetükben található fel. A medve barlangjából búvik elő; a szarvas az erdei bokrok közül dugja ki agancsos fejét; a baglyot odújában az őt gyűlölő verebek felborzolódva, mérgesen veszik körül; az ölyv a gyanútlanul repülő galambra csap le és így tovább. A többemeletes épület lapos tetejét muskátli és egyéb virágok díszítik. A tetőről egy kis kilátóhelyecskére is fölmehtünk, honnan gyönyörű képen tárult elénk az egész város. Alig tudtunk megválni a sok érdekességtől, s mikor már mentünk volna, hatalmas zápor tartott vissza. Végre elindulhattunk. A Mikó utcában vannak, amelyben a botanikus kert is, az egyetemi klinikák épületei hosszú sorban. Az épületcsoport, mivel részei mind különbözővén

egymástól, nem unalmasak, elég kellemesen hat. Az egyik épület tetején két bölcs kőbárgoly hirdeti, hogy ott a tudomány lakozik. (Egy kis rosszakarattal halálmadaraknak is lehet nézni őket.)

Említésre méltó szép új épület még, mely szintén az egyetemhez tartozik, a Pasteur intézet. Közvetlenül a háború előtt épült s a katonák rögtön rátették kezüket, úgy hogy máig sem szolgálhat emberies céljának.

A Mikó utca a Szent György-térről nyílik le, e téren áll a híres prágai Szent György-szobornak kisebbített másolata. A nagy mű képmását azért állították fel, mert azt kolozsvári művészek készítették.

E téren emelkedik az egyetemi könyvtár hatalmas palotája. Ezt is végignéztük belülről is, s meglepett a nagy épület ésszerű beosztása, rendje és tisztasága, de persze aki a könyveknek csak címlapjait láthatja, azt is csak futólagosan, az nem alkothat részletesebb képet. Tovább itt időzni időnkéből sem tellett s nem is lett volna értelme, hiszen az egész könyvtár átolvasásához egy emberélet sem volna elegendő. A monostori úton, mely az Unió utca folytatása, szintén érdemes végigsétálni. Mindjárt elején áll a tornyos megyeháza. Tovább az új Mentő-palota, csendőrkaszárnya és egy igen érdekes, magyar nemzeti stílusban épült ref. templom. Az utca vége felé egy sörgyár is van. Ezt az utat uralkodónkról Károly király útjának fogják elnevezni. Ahol az út már országútban folytatódik tovább, jobbra egy dombon hajdan monostor állott, mely azonban később elpusztult s ma már csak egy kálvária templom áll fenn.

2002. november 10.

A tizenöt éves fiú szülővárosi útleírása 1918-as adatainak kiegészítésére, nyolcvan-négy év múltán, nem vállalkozom; vagyis annak az elmondására, hogy mi történt a már akkor sem egészen kincses várossal, városban, hogyan lett a 60 000 lakosból 330 000 – és hogy kik vagyunk mi (és ők) háromszázharmincezerek, illetve a mai kb. hatvanezrek, akik felfogják a Mikes Kelemen utcai ház, a Bethlen-bástya, a Mátyás-szobor történetét. Apropos, Bethlen-bástya, Szabók bástyája (írom a Mikesből Szabók utcájává, azaz „Croitorilor”-ra tett új genius locin elgondolkodva, no meg azon, hogy az egykori céh dicsőségét hogyan nyomja el, román névadásban is, az utcánk végébe telepített konfekcióipar): friss újsághír, hogy a négy évtizede felújított és várostörténeti múzeummá alakított, ám megnyitni (a túlnyomóan magyar jelleget bizonyító dokumentumok gyűjteménye miatt) soha nem engedett bástyába hajléktalanok költöztek be, sőt már régebben ott élnek. Még frissebb (háromnapos) hír: a mintegy kétszáz éves, félig leégett, összeomlóban lévő Gilovics-házból (a volt Petőfi utcából, mert Petőfi nemrég egy kisebb, eldugott utcát kapott) kilakoltattak nyolcvan romát, egy lakónegyedi tömbház alagsorában, az óvóhelyen kaptak ideiglenes szállást. Persze, ellensúlyként, a város virágzása címén sorolni lehetne az új bankok nevét és kolozsvári postacímét (van Manhattanbe illő is, bár nem oly méretes), a fényes üzleteket, az új templomokat. És még két, másfajta kiegészítés, az idők változásának jeleként: a „Kárpátok óra” 2002 novembere óta újra látható – Szilvásváradon; a sörgyár (Ursus) utcájának mai neve nem a magyar (sőt nem is a román) Károly király emléket őrzi, hanem a mócokét, folytatása pedig a hajdan külön falu, ma kolozsvári lakónegyed Monostort nevezi meg.

De az emlékezésben még csak most lépjük át Kolozsvár történetének 1918-as időhatárát, amely az intézmények életében döntő változást eredményez. A Hantos család nyilván érzékeli a városi, országos történéseket. (És itt egy újabb zárójel – rövid – nyitassék: nagyanyám, gondolom, mint az evangélikus elemi iskola tanítónője, majd igazgatónője kerülhetett barátságba Reményik Sándorral, ahogy ezt az emlékezők szövege és több de-

dikált kötet bizonyította; sajnos, nyomuk veszett, ifjúkoromban még láttam őket.) A Végvári–Reményikéhez fogható tiltakozásról családi dokumentumok alapján nem tudok beszámolni, hantos nagyapám kevés megőrződött iratai közt azonban találtam érdemleget, amely ide talál, noha látszólag egyszerű iskolai adminisztrációs ügyekről szól. Im-már a kinevezett iskolaigazgató vázolja tárgyszerűen, tanári pedantériával a helyzetet, némiképpen vitatkozva is az új elöljárósággal. (Különféle hivatalos papírok, jegyzőköny-vek mellől emelem ki a papírt – ezen a lapon azt látom, hogy az 1922. november 5-i jegy-zőkönyv mellékletének készült, egy nagyapai ceruzás „ad” utal rá. Az irat vége felé ta-lált néhány kusza, befejezetlen mondatban a jelentéstevő fokozódó türelmetlenségét vé-lem felismerni.)

1922. október 31.

A polgári és középiskolák tanulmányi és fegyelmi ügyeit az állami hatóságtól kiadott ún. középiskolai rendtartás szabályozza, az egyházaknak jogukban van, ezen rendtartás keretein belül, speciális viszonyuknak megfelelő és egyházfőhatóságilag jóváhagyott megfelelő intézkedéseket tenni. Az iskola igazgatója felelős, fegyelmi vétség elkövetésé-nek terhe mellett, hogy ezen rendtartás foganatosíttassék s ennek ellenőrzése az egyház-kerület által időről-időre kiküldhető, egyházi főtanhatósági kinevezéssel ellátott egyházi főigazgató, az állam részéről az évenként látogató főigazgató hatáskörébe tartozik.

A polgári és középiskolák elsőfokú hatósága az előljáróság, ennek elnöke az esperes v. az erre a célra választott előljárósági tag. Másodfokon az egyházkerület, illetőleg a közokt. miniszter. –

Sem az igazgató, sem a tanári kar egyetlen tagja nem gondolt a nagy összeomlás ide-jén arra, hogy a kolozsvári ág. h. ev. egyház kebelében helyezkedjék el. Az előmunkála-tok, különösen a személyi kérdések tőlünk függetlenül tárgyaltattak meg s az igazgató csak azután vett részt a továbbiakban és állapított meg a ma is irattáron levő, de az is-kolaszéknek is beadott szervezeti és rendtartási szabályzat, tanterv, figyelemmel az álla-mi tantervre, a tanulók fegyelmi és rendtartási szabályzatára, mikor 124-1919 egyházta-nácsai szám alatt, az egyházalkotmány 36 § 8. pontjára és az egyháztanácstól nyert meg-bízásra hivatkozva megkapta 1919. július 31. kelettel az elnök és jó [jegyző] által alá-írt, hivatalos egyházi pecséttel ellátott meghívását az 1919–20. tanévtől kezdve igazgató tanáru, így tehát téves az 1921. aug. 29. jzőkönyv 72. pontja, mely úgy tünteti fel a dol-got, mintha a középiskola hívatlanul foglalna helyet az egyházban és időre szólna az igazgató és tanárok meghívása. Az iskola teljes jogosságát bizonyítja a tanári karnak 1921. okt. 17. jzőkönyve, beterjesztve az egyháztanácshoz eredetiben. Az egyházhoz va-ló bekapcsolódást első perctől a magunk részéről megvalósítottuk és ezt nem az iskola nevében és a védnökség alá való helyezkedésben kerestük, hanem abban a protestáns, lu-theri lélekben, mely iskolánkat áthatja s amelytől vezéreltetve végezzük munkánkat min-den téren, részt veszünk a mindenkori vasárnapi istentiszteleteken összes protestáns nö-vendékeinkkel és ott vagyunk az egyházi élet minden megnyilvánulásában hivatalból.

A consist. az egyháztanács előterjesztésére ismerte el 1919. okt. 16-án 3706-1919 sz. a. iskolánkat s ugyanezen rendeletet vette tudomásul az állami főigazgató iskolalátogatása alkalmával, kívánva hogy az egyházkerület útján szerezzük meg az állami elismertetést is, szóval mi minden tekintetben igyekeztünk beilleszkedni, a törvényes jelentéseket, be-jelentéseket az igazgató mindenkor megtette szóval és írásban.

A felekezeti tanárok állami eskütételénél az egyház hivatalosan képviseltette magát, az esküokmányt és az arról fölvetett jzőkönyvet aláírta, szóval megtörtént minden, amit egy jóra való, hivatása magaslatán álló lutheránus középiskolától kívánni lehet.

Az anyagiakat illetőleg, a rendtartás szerint az igazgató elkészíti évről évre az iskola költségvetését, föltünteteti a remélhető bevételeket és szükséges kiadásokat; a kettő között mutatkozó különbséget mint egyházi v. állami segélyt az egyház v. állam egy összegben egy évre kiutalja az igazgató kezéhez, ki a tanév végén elkészíti zárószámadását, azt jóváhagyás végett beterjeszti a netalán mutatkozó fölösleget beszolgáltatja.

Az igazgató, tanárok, szolgálta stb. fizetése, óradíjuk a törvényben és rendeletekben vannak megállapítva.

Mi mindmáig az egyháztól tényleg egy fillért sem kaptunk, hogy negyedik évi itteni működésünk dacára fizetésünk, nyugdíjunk stb. még nincs rendezve ismételt és többszöri sürgető kérésünkre, arról mi nem tehetünk, annak súlyát a legjobban mi éreztük és érezzük.

Tudjuk, mi volt az ok, hogy sohasem állott rendelkezésre a szükséges összeg s ha most megtalálja a t. Direkt. a megoldás helyes útját és módját és ily értelemben tesz előterjesztést az iskolaszéknek, hálás köszönettel vesszük.

Az 1921–1922 tanévre és a helyettesítési díj fölvett részére (2000 lei) a nyugtákat csatolom.

Az 1921–1922. tanévi anyakönyvet (felvételi napló bemutatva) 189 tanuló íratott be.

Az 1922–1923. tanévi nyugtákat szept. okt. nov. hónapokra visszavárólag csatolom.

A tanárok fizetése, a Ref. Szemle szerint van beállítva.

A tandíjkezelés, igazgatás költségtöbblete a nagyobb bevétel és az irodai fűtés-világítás okozza.

Írásbeli szerződés tanárokkal nem szokott köttetni.

Kvár, 1922. okt. 31.

Hantos Gyula

2002. november 15.

Nem cezúra, csupán előreugrás – nyolcvan év –, hogy ezáltal visszatérhessünk a múltba.

A Mikes Kelemen utca, pontosabban a Croitorilor messze esik a Rózsadombtól, most mégis sikerül közelebb hoznom őket egymáshoz. A sokféle és sokféle kirajzás dokumentumok szóródását is jelenti, persze, jó volna ezeket összegyűjteni, másolatban visszazármasztatni a nagy-(déd-, ük-)szülői házba. A Kapy útra költözött lányunoka (nővérem) kéziratos szakácskönyveket tud előkeresni a könyvespolcra; Hantos Gyuláné (nagyanyám) káposztás kockájával és szepesi tepertyús pogácsájával meg – nyilván kolozsvári bejegyzésű – „pesti kávéfőzés”-ével most nem sokra megyek (majd később még beleolvasok, hátha előbuknak innen is valami, nem csupán háziasszonynak hasznos tanács). Volt, valahol van egyéb is, holmi nagyapai levél vagy napló, ám ez most nem kerül felszínre.

Pár utcával odébb, a csendesebb Muraközi utcában viszont egy fiúunoka már harminc éve szenvedélyesen gyűjti a családi adatokat; a valaha szintén kolozsvári (apai) Sólyomág és (anyai részről) a Hantosok összefüggéseiről, a felmenőkről itt, a továbbra is hajómérnöki (tervezői) pontossággal dolgozó Sólyom Istvánnál lehet a legtöbbet megtudni – ami egyszer az ő látókörébe került, az nem vész el. A Kapy és Muraközi utca közt néhány órás rózsadombi látogatásom alatt, ha nem is forródrót, de rokoninformációs kapcsolat folytán tisztázódik, hogy abból a bizonyos nagyapai naplóból pár oldal (lap alján hiányos) fénymásolatban megvan, a másolat másolatára tehát számíthatok. De ennél jóval többre is. István unokaöcsém ugyanis előkészítette a monarchiabeli hivatal és az elektronikának elkötelezett jelenkor rendjének ötvözésével épített iratgyűjtőket, bennük a leszámazási táblázatokat – nekem csak a számat kell megmondanom, hogy melyik ág

(melyik ős) születési-házassági-foglalkozási-halálozási vagy oldalági adataira vagyok kíváncsi, és az irattartó ott nyílik ki, ahol óhajtom. Megvallom, eredetileg csupán a hézagosan ismert, kikövetkeztetett kapcsolatok feltárulására, nevek, rokoni szálak igazolására-helyesbítésére számítottam, az irattartók azonban jóval többet közölnek a vártnál. Például honnan gondolhattam volna, hogy Samuel Hantz (Hantz Sámuel) dédapám 48-as honvéd volt? A Genersich-ágon evangélikus lelkészt és ügyvédet is találok a nagyanyai felmenők közt. És amit talán illetett volna már korábban látnom, azt is innen tudom meg: Csáth Géza portrénovellája Genersich Antalról a családot az irodalomtörténetbe emelte, amikor a *Magyar Nemzet* 1989. november 18-i száma a Csáth-hagyatékából előkerült írást leköszölte. Igaz, akkor mi itt Kolozsvárt aligha olvashattuk a budapesti lapokat – még egy hónapra voltunk a temesvári, a bukaresti (és kolozsvári) sorsfordító (?) eseményektől.

Egy-két kiigazítást már most megtehetnék a sebtiben lejegyzettek alapján, de inkább megvárom a kért másolatok érkezését. Legfeljebb az én időm sürget (ma tettük szegény Balogh Ferit, Balogh Edgár nagyobbik fiát, a Kelemen Lajos Múemlékvédő Társaság elnökét a lutheránus temetőben – négy évvel volt fiatalabb nálam; már nem kérdezhetem meg őt mint az erdélyi építészeti számontartóját, hogy mit tud az építés Reményikről, esetleg a mi házunk épülésének idejéből). Szerencsére hivatalos sürgetés nincs, olyan legalábbis, amely Sólyom István teológiai tanár édesapját az M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nyomtatványának, a Származási táblázatnak kitöltésére ösztönözte (és amely most nekem ugyancsak forrásul szolgál). Hogy beadásra került-e ez a géppel kitöltött (1944-ben nyomtatott) űrlap, nem tudhatjuk; tény, hogy semmi „gyanús” nem bukkan föl benne, vallásváltoztatás, átkeresztelés szempontjából minden tiszta – nem úgy, mint az a kor, amely ilyen rubrikák kitöltését megkövetelte.

A részletezés, pontosítás maradjon tehát egy újabb budapesti utazást követő napokra, amikor a többi Sólyom „gyereket”, köztük a fizikus akadémikust, az ifjabbik Jenőt is megkereshettem már, az apai könyvtár jelentős része ugyanis náluk található.

(folytatjuk)

